

Dr. sc. Mislav Gabelica
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Marulićev trg 19, Zagreb
Mislav.gabelica@pilar.hr

Primljeno/Received: 15. XII. 2022.
Prihvaćeno/Accepted: 1. II. 2023.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
DOI: <https://doi.org/10.47325/zj.6.7.14>

UDK 355.11(497.5)
UDK 061.2

PODODBORI UDRUŽENJA REZERVNIH OFICIRA I RATNIKA U HRVATSKOJ²⁴⁴

Sažetak: U ovom članku autor na temelju dostupne literature i tiska analizira djelovanje hrvatskih pododбора *Udruženja rezervnih oficira i ratnika*, jednog od politički i društveno najutjecajnijih vojno-veteranskih društava u Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Pritom naglasak stavlja na sukobe ovih pododбора sa središnjicom *Udruženja*, promatrajući ih u kontekstu unutarnjepolitičkih odnosa u jugoslavenskoj državi, kao i vanjskopolitičkog stanja u jugoslavenskom okruženju u međuratnom razdoblju.

Ključne riječi: *Udruženje rezervnih oficira i ratnika*, pododbori, sukobi

Uvod

Udruženje rezervnih oficira i ratnika bilo je jedno od politički najutjecajnijih, a prema nekima i najutjecajnije srpsko vojno-veteransko društvo u Kraljevini SHS/Kraljevini Jugoslaviji. Osnovano 1919. godine, ovo je udruženje u svojim počecima uz manji broj običnih vojnika, vojnih veterana bivše srpske vojske, prvenstveno okupljalo pričuvne časnike bivše srpske vojske, koji su sudjelovali u Prvom svjetskom ratu. Osim toga ovo je udruženje okupljalo i određen broj pripadnika jugoslavenskih dobrovoljačkih postrojbi, čime je od samoga početka

²⁴⁴ Ovaj rad je financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom (IP-2019-04-5897), Prvi svjetski rat u kulturi sjećanja. Zaboravljena baština.

omogućeno da se karakter toga, po svemu srpskoga udruženja, tumači i u širem, jugoslavenskom kontekstu. U tom smislu *Udruženje* je kao svoj spomen-dan prihvatilo 15. rujna, datum savezničkog proboja Solunskog bojišta 1918. godine, gdje su se u redovima srpske vojske borili i jugoslavenski dobrovoljci. Vremenom je članstvo u *Udruženju* dopušteno i „nacionalno nekompromitovanim” pričuvnim časnicima bivše austrougarske vojske, koji su nakon rata primljeni u jugoslavensku vojsku i koji su pristajali uz osnovni ideološki smjer *Udruženja*: borbu za očuvanje političkog i nacionalnog jedinstva jugoslavenske države uz dominaciju srpskog čimbenika. U isto vrijeme, uz nikad ostvarenu tendenciju da *Udruženje rezervnih oficira i ratnika* okupi sve pričuvne časnike jugoslavenske vojske, članstvo u *Udruženju* dopušteno je i mladim, novopromaknutim pričuvnim časnicima jugoslavenske vojske, koji nisu sudjelovali u Prvom svjetskom ratu. *Udruženje* se bavilo ostvarenjem materijalnih prava srpskih vojnih veterana, osobito one kategorije koja je činila njegovo članstvo, te komemorativnom djelatnošću vezanom uz srpske ratove. Iako formalno nepolitička organizacija, koja je oštro kritizirala strančarstvo i neslogu u jugoslavenskoj politici, ona se uz osobitu podršku kraljevskog Dvora na međunarodnoj razini borila protiv revizionizma susjednih država a u unutrašnjoj politici protiv „plemenskih” separatizama jugoslavenskih naroda.²⁴⁵

Cilj ovoga rada je istražiti djelovanje lokalnih organizacija, odnosno pododbora *Udruženja rezervnih oficira i ratnika* u Hrvatskoj, pri čemu će fokus biti na zagrebačkom pododboru. Usto će se pratiti i djelovanje slovenskih pododbora *Udruženja*, osobito ljubljanskog pododbora, čije je djelovanje u određenim trenucima bilo usko povezano s djelovanjem zagrebačkog pododbora, ali i s općenitom političkom situacijom u Hrvatskoj. Analizom djelovanja ovih pododbora, njihovog odnosa prema središnjici *Udruženja* u Beogradu, pokušat će se otkriti njihove posebnosti te ono što je dovodilo do sukoba u *Udruženju* i razbijalo homogenost ovog društva.

Sukobi u *Udruženju*

Sukobi unutar *Udruženja rezervnih oficira i ratnika* u prvom su redu izvirali iz same strukture ovog udruženja. *Udruženje rezervnih oficira i ratnika* bila je snažno centralizirana organizacija, sastavljena od središnje uprave u Beogradu i njezinih pododbora, pri čemu je najmanje dvije trećine članova središnje uprave trebala biti stalno nastanjena u Beogradu, te je središnjica *Udruženja* ujedno djelovala i kao pododbor za Beograd. Središnjica *Udruženja* donosila

²⁴⁵ O *Udruženju rezervnih oficira i ratnika* vidi: Danilo ŠARENAC, *Udruženje rezervnih oficira i ratnika, Istorija 20. veka*, god. XXIX (2011), br. 1, str. 27-38, ISTI, *Top, vojnik i sećanje. Prvi svetski rat i Srbija 1914. – 2009.*, Beograd, 2014., str. 158-232, Džon Pol NJUMEN, *Jugoslavija u senci rata. Ratni veterani i stvaranje nove države*, Beograd, 2018., str. 69-86.

je odluke o svim pitanjima i predmetima koji su se ticali *Udruženja*, raspolagala je njegovom imovinom te vršila nadzor nad radom pododbora.²⁴⁶ Snažna uloga Beograda u upravi ovoga društva smetala je svima, pa i onim članovima *Udruženja* iz Srbije, koji su živjeli izvan Beograda. Tako se na godišnjem zboru *Udruženja*, održanom koncem svibnja 1927. godine, član središnje uprave iz Užica, Pavle Vujić požalio da se na sjednici središnje uprave u Beograd uopće ni ne zovu članovi središnjice „iz unutrašnjosti”, pod čime se podrazumijevao sav prostor izvan Beograda. Lakonski mu je odgovoreno da su članovi središnje uprave, koji žive izvan Beograda „neka vrsta počasnoga zvanja”, da ih se ne zove iz obzira prema njihovim godinama te da su njihovi beogradski drugovi svjesni da su oni „i ako dalje od nas duhovno sa nama”.²⁴⁷

Pododbori *Udruženja* su se osnivali po prethodnom odobrenju središnjice, kojoj su odgovarali za svoj rad i koja je mogla razriješiti upravu pododbora ako bi ocijenila da ne radi u duhu pravila *Udruženja*. Osim redovnog izvještavanja središnjici o svom radu, pododbori su bili dužni višak svojih prihoda slati središnjici, koja je njime raspolagala.²⁴⁸ U prvo se vrijeme prihod pododbora sakupljen od članarina, društvenog znakovlja i pretplate na društveno glasilo sav slao središnjoj blagajni, dok su neutvrđeni dio prihoda od upisnina pododbori mogli zadržati za svoje potrebe.²⁴⁹ Nešto kasnije, obveze pododbora prema središnjoj blagajni su ublažene pa su pododbori sav prihod od društvenog glasila i ostalog materijala te dvije trećine prihoda od članarina i upisnina slali središnjici.²⁵⁰

Zbog neurednog financijskog poslovanja središnje uprave u *Udruženje* je tijekom 1930-ih uveden komesarijat, što je rezultiralo nepovratnim gubitkom autoriteta središnjice i općenitim gubitkom vjere u smisao postojanja *Udruženja*, popraćeno osipanjem članstva i gašenjem mnogih pododbora.²⁵¹ Dio pododbora vezan uz beogradske članove *Udruženja* protivio se uvođenju komesarijata, no velika većina pododbora pozdravila je uvođenje prinudne uprave u društvo, nalazeći u tomu priliku za dobivanje ustupaka od središnjice. Tako je pododbor u Karlovcu zatražio da se izmjene pravila *Udruženja* u smislu da središnja uprava u Beogradu ubuduće ne bude ujedno i uprava lokalnog beogradskog pododbora te da ubuduće ostali po-

²⁴⁶ Pravila Udruženja rezervnih oficira i ratnika, *Ratnički glasnik* (Beograd), god. 4, br. 3, ožujak 1925., str. 93-95.

²⁴⁷ Redovna godišnja skupština Udruženja rezervnih oficira i ratnika, *Ratnički glasnik*, god. 6, br. 7/8, srpanj/kolovoz 1927., str. 258.

²⁴⁸ Pravila Udruženja rezervnih oficira i ratnika, *Ratnički glasnik*, god. 4, br. 3, ožujak 1925., str. 96-97.

²⁴⁹ Uput za osnivanje naših organizacija u unutrašnjosti, *Ratnički glasnik*, god. 3, br. 9, rujan 1924., str. 276.

²⁵⁰ Pravila Udruženja rezervnih oficira i ratnika. Primljena na godišnjem zboru održanom 29. maja 1927. u Beogradu, *Ratnički glasnik*, god. 6, br. 7/8, srpanj/kolovoz 1927., str. 283.

²⁵¹ ŠARENAC, *Top, vojnik i sećanje*, str. 214-228.

dodbori imaju veći utjecaj na rad središnje uprave.²⁵² Pododbor u Virovitici je između ostalog zatražio da se snizi doprinos pododbora središnjoj upravi.²⁵³ Isto je zatražio i pododbor u Osijeku.²⁵⁴ Pododbor u Vukovaru je tražio i osnivanje pododbora u Beogradu, koji bi bio različit od središnje uprave i smanjivanje doprinosa za središnju upravu na jednu trećinu prihoda pododbora.²⁵⁵ Isto tako je i pododbor u Dubrovniku tražio da se smanji kvota doprinosa središnjoj upravi, zatim „da Beograd zasnuje svoj pododbor”, te da „u Središnju upravu uđe veći broj (članova) iz unutrašnjosti”.²⁵⁶

Sumirajući ove i slične zahtjeve pododbora, u svibnju 1937. godine donesena su nova pravila *Udruženja*, koja su imala svrhu vratiti vjeru u smisao postojanja ovog društva i ponovo okupiti njegovo članstvo. U tom smislu u novim je pravilima smanjen doprinos pododbora središnjoj upravi na jednu trećinu njihovih prihoda te je omogućena kontrola financijskog poslovanja središnje uprave sa strane pododbora. Osim toga, provedena je reforma središnje uprave, čiji je upravni odbor do tada bio „gotovo suvereno telo” u kojem je od 24 člana samo jedna trećina, koja nije bila obvezna prisustvovati njegovim sjednicama, bila „iz unutrašnjosti”. Sada je od 36 članova središnjeg upravnog odbora njih 16 trebalo biti iz „unutrašnjosti” te su bili obvezni sudjelovati na trima plenarnim sjednicama upravnog odbora. Kao ustupak beogradskim članovima *Udruženja*, koji su se organizirali kao poseban pododbor neovisan od središnjice, umanjena je važnost središnjeg upravnog odbora te je uvedena institucija izvršnog odbora, koji je obavljao tekuće poslove *Udruženja* između triju plenarnih sjednica upravnog odbora i koji je biran isključivo između 20 beogradskih članova središnjeg upravnog odbora.²⁵⁷

Postojao je još jedan izvor sukoba, koji je izvirao iz same strukture *Udruženja*, ali i iz njezine ideološke podloge. Prema Danilu Šarencu, preduvjet za širenje lokalnih organizacija *Udruženja* po Hrvatskoj i Sloveniji stvoren je 1923. godine izmjenom društvenih pravila, kojima se pod određenim uvjetima dopustilo članstvo i onim pričuvnim časnicima koji prema stajalištu *Udruženja* „nisu bili srećni da se bore u redovima srpske vojske”.²⁵⁸ Do izmjene društvenih pravila, kojima je dopušteno članstvo i onim pričuvnim časnicima koji se tijekom rata

²⁵² Iz pododbora, *Ratnički glasnik*, god. 12, br. 5, svibanj 1933., str. 236-238.

²⁵³ Pododbori Udruženja. Istorijat, rad, stanje i budućnost, *Ratnički glasnik*, god. 16, br. 5, svibanj 1937., str. 354-355.

²⁵⁴ Isto, str. 373.

²⁵⁵ Isto, str. 358.

²⁵⁶ Isto, str. 359.

²⁵⁷ Pravila i važnost njihove pravilne primene, *Glasnik rezervnih oficira i ratnika* (Beograd), god. 16, br. 10, listopad 1937., str. 762-771.

²⁵⁸ ŠARENAC, Udruženje rezervnih oficira i ratnika, str. 32; ISTI, *Top, vojnik i sećanje*, str. 213.

nisu borili u redovima srpske vojske, ipak je došlo godinu dana ranije, na IV. godišnjem zboru *Udruženja*, održanom u ožujku 1922. godine. Tom prilikom uz redovne članove *Udruženja*, koji su mogli biti pričuvni časnici i ratnici iz redova bivše srpske vojske ili jugoslavenskih dobrovoljačkih postrojbi, uvedena je kategorija izvanrednih članova, koji su mogli biti „svi posleratni rezervni oficiri i vojni obveznici”. Izvanredni su članovi imali sva prava kao i redovni članovi, „sem prava ulaska u Upravu”.²⁵⁹

Prema obećanju središnje uprave, ovaj je neravnopravan odnos između redovnih i izvanrednih članova *Udruženja* trebao prestati nakon donošenja „zakona o priznanju zasluga ratnicima”,²⁶⁰ od kojega je *Udruženje* očekivalo da će svojim materijalnim i moralnim odredbama konačno utvrditi vrijednost srpske žrtve u ratovima koje je Srbija vodila od druge polovice 19. stoljeća, a koji su prema sudu *Udruženja* bili ključan čimbenik u stvaranju jugoslavenske države.²⁶¹ Netom prije donošenja ovog zakona, na godišnjem zboru *Udruženja* održanom u ožujku 1925. godine izvršena je nova izmjena društvenih pravila, kojom su prema tvrdnji središnjice bile izbrisane „sve ranije razlike između članova”.²⁶² Međutim, riječ je bila o kozmetičkoj promjeni. U novim pravilima nestalo je, doduše, kategorije izvanrednih članova te su se u redovne članove odsad ubrajali i „svi ostali rezervni oficiri, pobornici i zatočnici ideje jedinstva našega troimenoga naroda”, no ostala je odredba da u središnju upravu „ulaze samo rezervni oficiri i ratnici, koji su učestvovali u ratovima za oslobođenje od 1912. do 1918. godine”.²⁶³

Početak kolovoza 1925. godine Narodna skupština je prihvatila Zakon o narodnom priznanju zaslužnim za otadžbinu,²⁶⁴ no nije došlo do obećane izmjene pravila. Prilika za to ukazala se na svečano organiziranom kongresu *Udruženja*, održanom krajem svibnja 1926. godine u Zagrebu, koji je zamišljen kao snažna manifestacija jugoslavenskog nacionalnog jedinstva i jugoslavenskog karaktera ovoga društva.²⁶⁵ Međutim, iako je na tom kongresu došlo do izmjene nekih odredbi društvenih pravila, nije se diralo u odredbu da „u središnju upravu *Udruženja* ulaze samo rezervni oficiri i ratnici, koji su učestvovali u ratovima za oslobođenje od 1912. do 1918”.²⁶⁶ „Prečanski” pododbori *Udruženja*, kojih je bilo sve više i čije je članstvo

²⁵⁹ Izmjena pravila, *Ratnički glasnik*, god. 1, br. 2, travanj 1922., str. 70.

²⁶⁰ Uput za osnivanje naših organizacija u unutrašnjosti, *Ratnički glasnik*, god. 3, br. 9, rujan 1924., str. 275.

²⁶¹ ŠARENAC, *Top, vojnik i sećanje*, str. 168-170.

²⁶² Jedna zadovoljena potreba, *Ratnički glasnik*, god. 4, br. 4, travanj 1925., str. 101.

²⁶³ Pravila Udruženja rezervnih oficira i ratnika, *Ratnički glasnik*, god. 4, br. 3, ožujak 1925., str. 91-92.

²⁶⁴ Priznanje zaslužnim za Otadžbinu, *Vreme* (Beograd), 4. 8. 1925., str. 3.

²⁶⁵ ŠARENAC, *Top, vojnik i sećanje*, str. 213-214.

²⁶⁶ Pravila Udruženja rezervnih oficira i ratnika izmjenjena na kongresu u Zagrebu 23. maja 1926. godine, *Ratnički glasnik*, god. 5, br. 8, kolovoz 1926., prilog ovom broju, str. 3-4.

bilo sve brojnije, nisu se više mirili s podređenim položajem pa su se početkom 1927. godine u Krškom sastali predstavnici ljubljanskog, mariborskog i zagrebačkog pododbora radi dogovora o zajedničkoj akciji za promjenu toga položaja. Iako je tom prilikom središnjica *Udruženja* optužila organizatore ovog sastanka iz ljubljanskog pododbora za „plemenski” i vjerski separatizam,²⁶⁷ na godišnjem zboru *Udruženja* održanom koncem svibnja 1927. godine usvojene su izmjene pravila u kojima je nestalo ograničenje za ulazak u središnju upravu onim članovima koji se tijekom rata nisu borili na strani Srbije.²⁶⁸

Ovime se nisu iscrpili uzroci sukoba u *Udruženju*, nego su sa strukturne prešli na otvoreno ideološko-političku razinu. Naime, velik dio prečanskih članova *Udruženja* podupirao je Samostalnu demokratsku stranku Svetozara Pribićevića, koja se temeljila na programu jugoslavenskog nacionalnog i državnog jedinstva, te s tog polazišta kritizirala ne samo hrvatske nacionalne stranke, nego i pretežno srbijanske stranke, Radikalnu i Demokratsku, koje su po njezinom sudu branile srpsku hegemoniju u jedinstvenoj državi.²⁶⁹ Izgurana s vlasti, ova je stranka koncem 1927. godine stupila u koaliciju (Seljačko-demokratska koalicija) s Hrvatskom seljačkom strankom, nekoć strankom koja je na temelju svoga hrvatskog republikanstva zastupala program konfederalnog preustroja jugoslavenske države, a koja se 1925. godine prihvaćanjem Vidovdanskog ustava odrekla hrvatskog republikanstva i prihvatila jedinstvenu jugoslavensku državu. Zadržavši ipak stajalište o nacionalnoj individualnosti Hrvata, Srba i Slovenaca, ova je stranka potom s toga polazišta povela borbu protiv jugoslavenskog državnog jedinstva, a za federalistički preustroj zajedničke države.²⁷⁰ Zaobilazeći i prešućujući krupne načelne razlike u stajalištima svojih dviju stranaka, Seljačko-demokratska koalicija je povela borbu protiv hegemonije Beograda i Srbije, a za punu ravnopravnost naroda s prostora bivše Austro-Ugarske Monarhije, čime je stvorena takozvana prečanska fronta.²⁷¹

U siječnju 1928. godine održan je veliki zbor Seljačko-demokratske koalicije u Zagrebu, na kojem se uz Pribićevića i Radića „u ime slovenskog dijela seljačko-demokratske koalicije” našao i prvak slovenskih samostalnih demokrata Albert Kramer.²⁷² Na tom je zboru Pribićević

²⁶⁷ Protest naših rezervnih častnikov proti vmešavanju v politiko, *Slovenski narod* (Ljubljana), 27. 2. 1928., str. 2.

²⁶⁸ Pravila Udruženja rezervnih oficira i ratnika. Primitljena na godišnjem zboru održanom 29. maja 1927. u Beogradu, *Ratnički glasnik*, god. 6, br. 7/8, srpanj/kolovoz 1927., str. 275-276.

²⁶⁹ Hrvoje MATKOVIĆ, *Svetozar Pribićević i Samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature*, Zavod za hrvatsku povijest, Zagreb, 1972., str. 77-82.

²⁷⁰ Franjo TUĐMAN, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji 1918. – 1941.*, Knjiga prva, Hrvatska Sveučilišna naklada, Zagreb, 1993., str. 451-460.

²⁷¹ MATKOVIĆ, *Svetozar Pribićević i Samostalna demokratska stranka*, str. 214-223.

²⁷² O Albertu Krameru vidi: Jurij PEROVŠEK, „Extra Jugoslaviam non est vital!” Politični in idejni oris Alberta Kramerja (1882 – 1943), *Studia Historica Slovenica*, god. 13 (2013.), br. 2-3, str. 353-430.

održao govor, u kojem je prozvao „vlastodršce u Beogradu” da se prema „zemljama bivše Austro-Ugarske monarhije” ponašaju kao da su osvojene, a ne kao da su one slobodnom voljom stupile u zajedničku državu. Prozvao ih je i da hrvatsko-srpsko-slovensko narodno jedinstvo ne shvaćaju kao harmoničan odnos svih dijelova toga navodno jedinstvenog naroda, nego da ga shvaćaju kao „uniformiranje” i „niveliranje” naroda u prečanskim krajevima. Pribičević je istaknuo da su prečanske zemlje za jugoslavensko ujedinjenje položile „tribut u krvi i ljudskim žrtvama” te da se na Solunskom bojištu borilo „28 000 jugoslavenskih dobrovoljaca, a upravo toliko bilo je i srpske vojske” i da su oni zajedno činili tek jednu šestinu ukupnih savezničkih snaga na Solunskom bojištu. „I zato”, zaključio je Pribičević, „kada se u Beogradu govori o Kajmakčalanu, mora se znati da je Kajmakčalan i naš”.²⁷³

Pribičevićev govor bio je potaknut strahom od propasti njegovog političkog ideala, odnosno uvjerenjem da su se „temelji naše države (...) počeli kolebati”, zbog čega se prema njegovom mišljenju Srbija morala dragovoljno odreći hegemonije u zajedničkoj državi.²⁷⁴ U Beogradu je ovaj govor, koji je negirao prvenstvene zasluge Srbije u stvaranju jugoslavenske države a koje su zasluge jamčile političko prvenstvo Beograda i Srbije u jugoslavenskoj državi, tumačen kao povreda nacionalne svetinje. Posebno kritična bila je središnjica *Udruženja*, društva koje se uz općenito komemoriranje srpske žrtve u Prvom svjetskom ratu posebno predstavljalo čuvarom sjećanja na Solunsko bojište. U reakciji središnjice nije bilo sporno da je Solunsko bojište zajednička baština svih Srba, Hrvata i Slovenaca, ali ne kao poprište njihove podjednake žrtve nego kao „sinteza svih napora našeg troimenog naroda od Kosova i Gosposvetskog polja, Zrinjskog i Karađorđa do današnjih dana”, te je središnjica istaknula da se tamo i bez jugoslavenskih dobrovoljaca borilo 183 000 srpskih boraca, dakle ništa manje od pripadnika savezničkih boraca. Središnjica je javno pozvala Pribičevića da objasni svoje riječi, jer bi u protivnom 18 000 pripadnika *Udruženja* moglo zauzeti „pogrešan stav na štetu naše organizacije i Vašu ličnu”. Na ovu prikrivenu prijetnju Pribičević je poslao okružnicu organizacijama Samostalne demokratske stranke u prečanskim krajevima, u kojoj ih je pozvao da se pričuvni časnici koji su njegove pristase okupe i putem rezolucije izjasne protiv središnje uprave *Udruženja* i njezinog predsjednika Radosavljevića.²⁷⁵

Pribičevićevom pozivu odazvao se samo ljubljanski pododbor *Udruženja*, kojem se u to vrijeme na čelu nalazio Ladislav Bevc. U siječnju 1928. godine ljubljanski list *Slovenski narod*,

²⁷³ +Kršenje koalicije SD u Zagrebu, *Riječ* (Zagreb), 24. 1. 1928., str. 2-3. Vidi i: Rudolf HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, Izdanja Kulturno-historijsko društvo „Hrvatski rodoljub”, Zagreb, 1942., str. 373.

²⁷⁴ G. Pribičević objašnjava politiku Seljačko-demokratske koalicije i svoju, *Novosti* (Zagreb), 24. 1. 1928., str. 1-2.

²⁷⁵ U odbrani nacionalnih svetinja, *Ratnički glasnik*, god. 7, br. 2, veljača 1928., str. 75-85.

koji je pripadao Kramerovim samostalnim demokratima²⁷⁶ i koji je u to vrijeme uređivao član uprave ljubljanskog pododbora Josip Zupančič,²⁷⁷ objavio je prosvjed ljubljanskog pododbora protiv napada središnjice *Udruženja* na Svetozara Pribičevića, čime je prema sudu ovoga pododbora *Udruženje* uvučeno u dnevnu politiku te je zatražena ostavka predsjednika središnjice, Radosavljevića.²⁷⁸ Uslijedila je gotovo jednogodišnja rasprava ljubljanskog pododbora sa središnjicom, koja se velikim dijelom može pratiti na stranicama *Slovenskog naroda*, a tijekom koje je ljubljanski pododbor, ispovijedajući jugoslavenski nacionalni i državni unitarizam, između ostaloga potezao i pitanje neravnopravnosti prečanskih krajeva.²⁷⁹ Slučaj je privremeno zaključen u studenom 1928. godine isključenjem svih članova ljubljanskog pododbora iz *Udruženja*.²⁸⁰

Tijekom ove rasprave mariborski i zagrebački pododbor, koji su godinu dana ranije pristupili navedenoj akciji ljubljanskog pododbora za postizanje ravnopravnosti među članovima *Udruženja*, ogradili su se od ljubljanskog pododbora, mada je i među njima bio određeni broj pristaša Samostalne demokratske stranke. Tako je pristaša Samostalne demokratske stranke nedvojbeno bio član uprave zagrebačkog pododbora, Edo Marković,²⁸¹ za člana uprave zagrebačkog pododbora, Branka Arka navodi se da je „bio tijesno povezan sa samostalskim vodstvom”,²⁸² a za još jednog člana zagrebačke uprave, Danka Anđelinovića, navodi se da je bio politički „vrlo blizak” bratu Grgi Anđelinoviću, koji se isticao kao član „Pribičevićeve Demokratske stranke”.²⁸³ Ovi pododbori ne samo da su se ogradili od ljubljanskog pododbora, nego je na godišnjem zboru *Udruženja*, održanom u svibnju 1928. godine u Sarajevu, predsjednik mariborskog pododbora održao govor²⁸⁴ u kojem je u ovom sporu osudio članove ljubljanskog pododbora „tražeći da se prema ovakvim licima odmah najstrože postupi, kako se sve

²⁷⁶ Mojca CEMIČ, *Leposlovje v Slovenskem narodu 1927 – 1932.*, magistrski rad, Ljubljana, 2015., str. 13. https://slov.si/dipl/cemic_mojca.pdf, pristupljeno: 14. 7. 2022.

²⁷⁷ Isključenje iz članstva bivše uprave ljubljanskog pododbora, *Ratnički glasnik*, god. 8, br. 2, veljača 1929., atr. 95-96.

²⁷⁸ Kajmakčalan pripada celomu narodu, *Slovenski narod*, 26. 1. 1928., str. 1.

²⁷⁹ Pred obćnim zborom rezervnih častnikov, *Slovenski narod*, 19. 5. 1928., str. 2.

²⁸⁰ Sastanak održan 2. novembra 1928., *Ratnički glasnik*, god. 7, br. 12, prosinac 1928., str. 623.

²⁸¹ Vladan JOVANOVIĆ, Edo Marković (1885. – 1939.): prilog za biografiju, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 52 br. 1, 2020., str. 135.

²⁸² MATKOVIĆ, *Svetozar Pribičević i Samostalna demokratska stranka*, str. 106.

²⁸³ Ivan PEDERIN, Hrvatski velikosrbi – Danko Angjelinović, *Croatica et Slavica Iadertina*, god. 2, br. 2, 2006., str. 299.

²⁸⁴ Rad kongresa Udruženja rezervnih oficira i ratnika održanog 26., 27. i 28. maja ove godine u Sarajevu, *Ratnički glasnik*, god. 7, br. 6/7, lipanj/srpanj 1928., str. 274.

to ne bi ponovilo”.²⁸⁵ Na istom zboru puno priznanje radu središnje uprave dao je i delegat zagrebačkog pododbora Danko Anđelinović.²⁸⁶

Pitanje isključenih članova raspuštenog ljubljanskog pododbora ponovo je postalo aktualno tijekom krize u *Udruženju* 1930-ih. Preduvjet za ponovno pokretanje ovog pitanja dogodio se u veljači 1935. godine, kada je prinudna uprava *Udruženja* sazvala izvanredni zbor ovog društva, na kojem je izabrana kratkotrajna redovna uprava *Udruženja*. Ovaj je zbor obilježio oštar sukob delegata većine pododbora *Udruženja*, koje je podupirao prinudni upravitelj Đorđe Đorđević, s beogradskim članovima *Udruženja*, čiji je veći dio naposljetku napustio zbor i nije sudjelovao u izboru nove središnje uprave.²⁸⁷ Već u listopadu 1935. godine upravna oblast je uvažila žalbu beogradskih članova *Udruženja*, razriješila je dužnosti novu središnju upravu i ponovo uvela prinudnu upravu.²⁸⁸ U međuvremenu je u ožujku 1935. godine nova središnja uprava, u kojoj se pazilo da među njezinim beogradskim članovima ne bude niti članova niti „intimnih suradnika” stare uprave,²⁸⁹ odlučila da se isključeni članovi ljubljanskog pododbora prime natrag u *Udruženje*.²⁹⁰ Isključeni se članovi time nisu zadovoljili, nego su od središnje uprave tražili da dade „punu satisfakciju isključenim članovima Pododbora u Ljubljani”. Uprava je to, doduše, odbila jer nije bila „u stanju da ponovo pretresa to pitanje”, no navela je da je stekla uvjerenje da isključeni članovi „nisu krivi”.²⁹¹ Time su u novim političkim okolnostima, stvorenima nakon smrti kralja Aleksandra i sve otvorenijeg njemačkog revizionizma i prijetnje novim ratom, bila rehabilitirana i politička stajališta ljubljanskoga pododbora.

Nakon ove rehabilitacije jedan od novih zahtjeva ljubljanskog pododbora, kojemu se na čelu ponovo našao Ladislav Bevc, bio je da se „pododbori osnivaju na teritoriji vojne podele zemlje”.²⁹² Ovaj je zahtjev bio potaknut činjenicom da se sav slovenski prostor unutar jugo-

²⁸⁵ Odgovornost predstavnika našeg pododbora u Ljubljani, *Ratnički glasnik*, god. 7, br. 11, studeni 1928., str. 565.

²⁸⁶ Rad kongresa Udruženja rezervnih oficira i ratnika održanog 26., 27. i 28. maja ove godine u Sarajevu, *Ratnički glasnik*, god. 7, br. 6/7, lipanj/srpanj 1928., str. 278-279.

²⁸⁷ Stenografski zapisnik vanrednog zbora Udruženja rezervnih oficira i ratnika, *Ratnički glasnik*, god. 14, br. 2/3, veljača/ožujak 1935., str. 49-89.

²⁸⁸ Svima pododborima Udruženja rezervnih oficira i ratnika, *Ratnički glasnik*, god. 14, br. 10, listopad 1935., str. 453-475.

²⁸⁹ Stenografski zapisnik vanrednog zbora Udruženja rezervnih oficira i ratnika, *Ratnički glasnik*, god. 14, br. 2/3, veljača/ožujak 1935., str. 83.

²⁹⁰ Zapisnik IX. sednice upravnog odbora, *Ratnički glasnik*, god. 14, br. 4, travanj 1935., str. 169.

²⁹¹ Zapisnik XV. sednice upravnog odbora, *Ratnički glasnik*, god. 14, br. 5/6, svibanj/lipanj 1935., str. 280.

²⁹² Pododbori Udruženja. Istorijat, rad, stanje i budućnost, *Ratnički glasnik*, god. 16, br. 4, travanj 1937., str. 368.

slavenske države u vojnom pogledu nalazio u sastavu Dravske divizijske oblasti,²⁹³ koja se u teritorijalnom pogledu poklapala s 1929. godine uspostavljenom Dravskom banovinom. Na godišnjem zboru *Udruženja*, održanom u veljači 1940. godine, „propagandnoj sekciji” ljubljanskog pododbora dopušteno je fuzionirati se sa istim takvim sekcijama ostalih pododbora „na ozemlju dravske divizijske oblasti”, što je i provedeno u ožujku iste godine na sastanku pododbora s prostora „dravske banovine”.²⁹⁴

Iz ovog je zahtjeva nesumnjivo izbijao slovenski nacionalni osjećaj, no ljubljanski pododbor nikada ni u društvenom ni u nacionalno-političkom pogledu nije prešao granicu i postavio separatističke ciljeve. Štoviše, u vrijeme pred raspad jugoslavenske države, a u okolnostima stupanja nacističke Njemačke na sjeverne granice Dravske banovine, ljubljanski pododbor se svojim napadnim zalaganjem za jugoslavensko nacionalno-političko jedinstvo prometnuo u pravu zvijezdu *Udruženja*, zbog čega je na plenarnoj sjednici središnje uprave iz veljače 1940. godine i odlučeno da će se naredni kongres održati u Ljubljani. Tom je prilikom nasuprot svijetlom primjeru ljubljanskog pododbora istaknut negativan primjer zagrebačkog pododbora, čiji je predsjednik izvijestio da „neki naši drugovi iz Zagreba žele da se odvoje od nas”, zbog čega je na sjednici predloženo da treba „naše drugove iz Banovine Hrvatske potstaći da odustanu od separatizma”.²⁹⁵

Iako bi se spominjanjem separatizma zagrebačkog pododbora u kontekstu stvaranja Banovine Hrvatske, kojom je Hrvatska 1939. godine stekla određenu autonomiju unutar jugoslavenske države, moglo shvatiti da je zagrebački pododbor podupirao političke čimbenike u Hrvatskoj koji su stajali iza Banovine Hrvatske i njihov nacionalno-politički program, čini se vjerojatnijim da se ovaj separatizam odnosio prvenstveno na društvene, a ne na nacionalno-političke odnose. Naime, prva vijest o postojanju separatizma unutar zagrebačkog pododbora datira iz vremena prije stvaranja Banovine Hrvatske i nema veze s nacionalno-političkim stajalištima članova zagrebačkog pododbora. Ova se vijest javlja početkom 1937. godine, kada se spominje da već neko vrijeme unutar zagrebačkog pododbora postoji „klub”, koji je u prethodnom razdoblju odigrao korisnu ulogu, „jer je Zagreb jedino pomoću kluba uspeo da sačuva tamošnje rezervne oficire na okupu u momentu njihove krajnje dezinteresovanosti i istupanja iz članstva usled dugogodišnjih neredovnih prilika u samom Udruženju”.²⁹⁶ Potom je

²⁹³ Zvezdan MARKOVIĆ, *Razvoj vojske v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov in Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, Vojaška zgodovina*, god. 15, br. 2, 2019., str. 146-147.

²⁹⁴ Delovanje pododbora Udruženja rezervnih oficira i ratnika, *Glasnik rezervnih oficira i ratnika*, god. 19, br. 9, rujan 1940., str. 522.

²⁹⁵ Zapisnik plenarne sednice središnje uprave Udruženja rezervnih oficira i ratnika, *Glasnik rezervnih oficira i ratnika*, god. 19, br. 2, veljača 1940., str. 82-83.

²⁹⁶ Plan rada središnje uprave rezervnih oficira i ratnika, *Ratnički glasnik*, god. 16, br. 1, siječanj 1937., str. 23-24.

u izvještaju o stanju zagrebačkog pododbora za 1937. godinu objavljeno da ovaj „Klub udruženja rezervnih oficira” (ne i ratnika), služi „drugarskim interesima članstva, zbližavanju, upoznavanju, zajedničkim sastancima, na kojima se sprovodi ona opšta solidarnost koja je potrebna za uspešan život jedne ovakve grupacije”, te da je u jednom trenutku bilo prijedloga „da se Klub odvoji od Udruženja”. Ipak je prevladalo stajalište da Klub nastavi djelovati unutar zagrebačkog pododbora, čiji je rad u „minuloj godini”, što se tiče priliva članstva, financija, „kao i slika i drugih umetničkih predmeta”, bio do tad „najuspeliji i najplodonosniji”.²⁹⁷ Ovakav uspjeh predstavljao je izuzetak prema ostalim pododborima, pa donedavno i prema samom zagrebačkom pododboru, čije je članstvo tijekom kriznih godina u *Udruženju* drastično opadalo, pri čemu su se mnogi pododbori i ugasili.

Nije navedeno tko su bili članovi ovoga Kluba, no prema sastavu tadašnje uprave zagrebačkog pododbora, u kojoj je dominirala zagrebačka poslovna elita, čini se da je ovo bio neke vrste klub bogate gospode, koja se međusobno solidarizirala prvenstveno na temelju svojih klasnih interesa. Članstvo Kluba je zbog svog vrlo dobrog imovnog stanja imalo osjećaj samodostatnosti, ali je i zbog još uvijek prisutnog osjećaja dužnosti prema nekadašnjim idealima ipak odlučilo vući ostatak pododbora, u čemu se pokazalo uspješnim, i još neko vrijeme ostati u *Udruženju*. Stvaranjem Banovine Hrvatske, što je predstavljalo konačan slom njihovog ideala o ostvarenju jugoslavenskog unitarističkog programa, članovi ovoga Kluba ponovo su odlučili prelomiti sa središnjicom *Udruženja*, napustiti brod koji tone te ovoga puta sa sobom povući i ostatak zagrebačkog pododbora.

Kongres Udruženja u Zagrebu

Kako je navedeno, kongres *Udruženja* održan koncem svibnja 1926. godine u Zagrebu bio je zamišljen kao manifestacija jugoslavenskog nacionalnog jedinstva i jugoslavenskog karaktera ovoga društva. Odluka o održavanju kongresa u Zagrebu donesena je na godišnjem zboru *Udruženja*, održanom u ožujku 1925. godine u Beogradu, na kojem su se prvi puta pojavili delegati novoustrojenog pododbora u Zagrebu. Tom je prilikom Zagreb izabran kao domaćin kongresa kako bi se što jače potaknulo osnivanje novih pododbora u Hrvatskoj i Sloveniji, i kako bi se time „manifestovala nacionalna solidarnost”.²⁹⁸

John Paul Newman je održavanje kongresa *Udruženja* u Zagrebu stavio u širi kontekst. Pritom je pošao od članstva *Udruženja* u *Međusavezničkoj federaciji ratnika (Fédération Internalliéé des Anciens Combattants/FIDAC)*, politički utjecajnoj organizaciji ratnih veterana

²⁹⁷ Pododbori Udruženja. Istorijat, rad, stanje i budućnost, *Ratnički glasnik*, god. 16, br. 5, svibanj 1937., str. 361-362.

²⁹⁸ Posle godišnjeg zbora, *Ratnički glasnik*, god. 4, br. 3, ožujak 1925., str. 66.

iz pobjedničkih zemalja, koja se prema Newmanovom sudu već od sredine 1920-ih trudila uspostaviti korektne odnose s organizacijama ratnih veterana iz pobijeđenih zemalja. U skladu s ovom politikom FIDAC-a i *Udruženje* je prionulo na pomirenje s veteranima bivše austro-ugarske vojske, što je našlo izraz u održavanju kongresa *Udruženja* u Zagrebu. U tom smislu, prema Newmanu, „posleratna Jugoslavija je predstavljala posleratnu Evropu u malom”.²⁹⁹ Ovomu proturječi preciznija analiza djelovanja FIDAC-a, čija je politička uloga bila „budno motrenje na svaki pokušaj revizije ratnih rezultata”. Sredinom 1920-ih, u vrijeme kada se pričuvnim časnicima bivše austro-ugarske vojske dopustio ulazak u *Udruženje* i kada se održao kongres u Zagrebu, „sprečen je pokušaj primanja bivših protivnika u Fidak”, što je dopušteno tek sredinom 1930-ih, kada su se počeli ljuljati temelji novog svjetskog poretka.³⁰⁰ Ako bismo htjeli povlačiti paralelu *Udruženja* s FIDAC-om, ako Jugoslavija uistinu jest bila Europa u malom, onda bismo mogli zaključiti da je širenje *Udruženja* kao imanentno srpske organizacije po hrvatskim i slovenskim zemljama i održavanje njegovog kongresa u Zagrebu bilo uzrokovano sličnim razlogom zbog kojeg je FIDAC desetak godina kasnije dopustio ulazak veteranskim organizacijama pobijeđenih zemalja, odnosno strahom od raspada jugoslavenske države.

Unatoč proklamiranog jugoslavenskog karaktera zagrebačke svečanosti i unatoč tomu što je u ovo vrijeme među članovima *Udruženja* već bio priličan broj pričuvnih časnika bivše austro-ugarske vojske,³⁰¹ iz objava središnjice *Udruženja* jasno je izbijao srpski nacionalni duh ovoga društva, pri čemu se *Udruženje* predstavljalo kao ekskluzivno srpska igračka, koju Srbi velikodušno daju i Hrvatima da se njome igraju. Tako je, najavljujući ovaj kongres, središnjica pisala da smo „mi otkinuli našu prvu veliku radost sa srca i dali je ovoga puta na uzdarje bratskoj Hrvatskoj”.³⁰² obraćajući se isključivo Srbima, središnjica je pozivala svoje članove da se dostojanstveno i disciplinirano ponašaju u „bratskoj poseti” Zagrebu, gdje „poznata ljubaznost našega naroda treba da dođe ovde do najšireg izražaja”.³⁰³

Još jasnije su isključivo srpski karakter *Udruženja* isticali radikalno nacionalistički srpski listovi *Cicvarićev Beogradski dnevnik* i *Balkan*, koji su kongres u Zagrebu otvoreno poistovjećivali sa srpskom okupacijom hrvatskih zemalja. Pišući o posjeti pričuvnih časnika i ratnika iz svih dijelova Srbije Zagrebu i referirajući se na tinjajući hrvatski separatizam, *Cicvarićev Beogradski dnevnik* je zaključio da će „Zagreb bar dva dana osetiti ko je stvorio ovu državu i da je nije lako razoriti”.³⁰⁴ Ovaj je list prenio izjavu jednog srpskog pričuvnog časnika pri polasku

²⁹⁹ NJUMEN, *Jugoslavija u senci rata*, str. 81-86.

³⁰⁰ ŠARENAC, *Top, vojnik i sećanje*, str. 232-237.

³⁰¹ ŠARENAC, *Top, vojnik i sećanje*, str. 213-214.

³⁰² Značaj naših svečanosti u Zagrebu, *Ratnički glasnik*, god. 5, br. 5, svibanj, 1926., str. 138.

³⁰³ Osvećenje zastave i naš kongres u Zagrebu, *Ratnički glasnik*, god. 5, br. 5, svibanj 1926., str. 145.

³⁰⁴ Kongres rezervnih oficira i ratnika, *Cicvarićev Beogradski dnevnik*, 22. V. 1926., str. 2.

za Zagreb, da je tim putem započela „ofenziva naših ratnika u pravcu Zagreba”, te je zapisao da će Zagreb prvi put imati priliku vidjeti „gro onog srbijanskog ratničkog komandnog elementa”, zaslužnog za stvaranje jugoslavenske države, koji se u ratu pokazao moralnijim od svojih neprijatelja, „a naročito bolji od onih Hrvata i Madžara koji su ostavljali tragove varvarstva kroz Mačvu”. Unatoč tomu Srbi dolaze u Zagreb „s puno poštovanja i ljubavi za Hrvate, a na Zagrebčanima je da lijepim dočekom dokažu da su dostojni ovog bratskog osećanja i ljubavi”.³⁰⁵ Slično tomu, referirajući se na vjerolomstvo Stjepana Radića, koji je nekada „pevao himne” Franji Josipu pa zatim prihvatio Vidovdanski ustav i ušao u Pašićevu vladu, da bi s ministarskog položaja nastavio rušiti „krvlju stečenu zajednicu”, i *Balkan* je pozvao „Solunce” u Zagreb, gdje se „pilitaju Franjini himnopedci”, da pokažu „tim bezkičmenjacima da su njihovi putovi izdajnički. Ili imaju stati ili umreti. Treće ne postoji”.³⁰⁶

Pribičevićev unitaristički tisak, prenoseći članak iz beogradskog *Vremena* gdje je stvaranje jugoslavenske države pod vodstvom Srbije prikazano kao sinteza vjekovne borbe u kojoj su s hrvatske strane sudjelovali Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan te biskup Strossmayer, oduševljeno je pozdravio održavanje kongresa u Zagrebu.³⁰⁷ Tisak HSS-a, koji se u to vrijeme nalazio u koalicijskoj vladi s radikalima, o kongresu je šutio, mada su na svečanosti sudjelovali i njezini ministri. Sam Radić se tijekom održavanja kongresa udaljio iz Zagreba pa je Pribičević tisak napao vodstvo HSS-a da nije bilo dostojno zastupano na svečanosti te zaključio da su u jugoslavenskoj državi „povlašćeni samo oni koji su ulagali sav svoj život na to da do ove države ne dođe i kad je do nje došlo rušili su njezine temelje”.³⁰⁸

Nekoliko dana pred održavanje kongresa uhapšen je tajnik Hrvatske stranke prava i urednik stranačkog lista Gustav Perčec sa suradnicima. Pušteni su na slobodu nekoliko dana nakon održavanja kongresa, što je u tom listu dovedeno u vezu s kongresom i „ofanzivom ratnika u pravcu Zagreba”.³⁰⁹ Pravaški tisak je kongres u Zagrebu opisivao kao „paradu srbovanja”, koju su s hrvatske strane podupirale „samo stanovite osobe potpomognute od onih kojima je novac Bog a trbuh domovina”.³¹⁰ Nešto opreznije ove je svečanosti opisivao tisak Hrvatske federalističke seljačke stranke, nastale nakon Radićevog prihvatanja Vidovdanskog ustava fu-

³⁰⁵ Zagreb i kongres rezervnih oficira i ratnika, *Cicvarićev Beogradski dnevnik*, 23. V. 1926., str. 2.

³⁰⁶ Solunci gde ste?! Otadžbina vas zove, *Balkan*, 21. V. 1926., str. 2.

³⁰⁷ Kongres rezervnih oficira u Zagrebu, *Novosti*, 19. V. 1926., str. 4.

³⁰⁸ Osamdeseti zbor g. Pribičevića, *Politika*, 25. V. 1926., str. 5.

³⁰⁹ Tajnik Hrvatske stranke prava i ujedno naš urednik g. Gustav Perčec, te gospoda Vilim Vanek, Vilko Vlašić i Stjepan Cvitković pušteni na slobodu, *Hrvatsko pravo*, 28. V. 1926., str. 1; Vidi i članak u istom broju na str. 6, pod naslovom „?”.

³¹⁰ O paradama srbovanja u Zagrebu, *Hrvatsko pravo*, 3. VI. 1926., str. 4.

zijom disidenta HSS-a i Hrvatske zajednice,³¹¹ dovodeći u pitanje smisao političkog djelovanja *Udruženja* i opravdanosti održavanja kongresa u Zagrebu.³¹² Njezin lokalni tisak otvoreno je kongres nazivao „velikosrpskom manifestacijom”.³¹³

Kongres je zamišljen kao sjajna dvodnevna svečanost, na koju su pozvani svi članovi *Udruženja*. Svima je osiguran besplatan željeznički prijevoz do Zagreba i natrag, osiguran je besplatan ili vrlo povoljan smještaj u zagrebačkim vojarnama, privatnim stanovima i hotelima, te besplatan ili povoljan objed u zagrebačkoj općinskoj menzi i restoranima. Za potrebe ovoga kongresa svi su državni službenici, članovi *Udruženja*, dobili trodnevni dopust. Na kongresu se našlo desetak tisuća članova *Udruženja*, što je činilo gotovo dvije trećine njegovog tadašnjeg članstva. Za goste je osigurano organizirano razgledavanje grada i zagrebačke okolice, uz posjet kazališnim i sportskim priredbama. Sam kongres održao se prvoga dana svečanosti, 23. svibnja, u zgradi hrvatskoga Sabora, nekoć simbolu hrvatske državnosti. Idućega dana održala se svečana posveta nove zastave *Udruženja*, koju je društvu poklonio sam kralj. Na ovoj posveti, održanoj na Mažuranićevom trgu, skupio se jugoslavenski državni i vojni vrh, konzuli stranih zemalja, izaslanstvo FIDAC-a i predstavnici hrvatskih kulturnih društava. Posvetu zastave, na kojoj se nalazio bijeli orao s ćirilničnim i latinničnim natpisom: „Sa verom u Boga za Kralja i Otadžbinu 1912. – 1920.”, sa slovima „u stilu Miroslavljevog Jevanđelja”, obavili su pravoslavni i katolički svećenici te vojni imam. Nakon posvete uslijedio je mimohod članova *Udruženja* u odorama pričuvnih časnika i seljačkim nošnjama do Jelačićevog trga, a zatim je uslijedio banket u prostorijama Hrvatskog sokola. Svečanost je pratio velik broj novinara, a događaj je sniman i filmskom kamerom.³¹⁴

Sve do posljednjeg dana pred održavanje kongresa najavljiivao se dolazak kralja Aleksandra u Zagreb, gdje je trebao osobno uručiti zastavu *Udruženja*, no kralj je tada „zbog izvesnih okolnosti promenio odluku i mesto za Zagreb otputovao u 10 časova u Južnu Srbiju gde će provesti nekoliko dana”.³¹⁵ Prema tvrdnji hrvatskog tiska, pred kraljev polazak u Zagreb jugoslavenskog ministra vanjskih poslova posjetio je talijanski poslanik u Beogradu te mu diskretno skrenuo pažnju da bi na svečanosti *Udruženja* „vrlo lako mogla pasti kakva izjava, izrečena u patriotskom ushitu, a koja bi s onu stranu Jadrana mogla neugodno odjeknuti, osobito ako bi bila izrečena u prisustvu kralja”. Ova je tvrdnja među hrvatskim federalistima podgrijala staro

³¹¹ O ovoj stranci vidi: Ljubomir ANTIĆ, Hrvatska federalistička seljačka stranka, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, god. 15, br. 1, 1982., str. 136-222.

³¹² Kongres rezervnih oficira, *Hrvat*, 22. V. 1926., str. 1.

³¹³ Ej, kako to?, *Narodno jedinstvo*, 1. IV. 1926., str. 4.

³¹⁴ Osvećenje naše zastave i godišnji zbor, *Ratnički glasnik*, god. 5, br. 4, travanj 1926., str. 111-114., Naš kongres i osvećenje naše zastave, *Ratnički glasnik*, god. 5, br. 6/7, lipanj/srpanj 1926., str. 171-196.

³¹⁵ Nj. V. Kralj otputovao u Južnu Srbiju, *Cicvarićev Beogradski dnevnik*, 23. V. 1926., str. 1.

uvjerenje dijela hrvatske i slovenske javnosti,³¹⁶ da je jugoslavenska vanjska politika „odražaj velikosrpske politike“, koje se „ne tiču hrvatski krajevi na Jadranu“, nego svoje interese ostvaruje isključivo u srpskim krajevima.³¹⁷ Izokrećući ove tvrdnje i ujedno odgovarajući na pitanje hrvatskih federalista o smislu održavanja kongresa u Zagrebu, član središnjice *Udruženja* Radoslav Agatonović je na kongresu izjavio da je Zagreb odabran kako bi se u jeku talijanskog svojatanja Jadrana „bratu Hrvatu“ pokazalo „da nisu samo njegova pluća u opasnosti nego su to krila i pluća cijele naše nacije“, pa kada „zaboli na jednoj strani i najmanja zvrčka udari u ponos naše nacije, neka znadu svi prijatelji i neprijatelji da boli i onoga u Timoku i Bregalnici kao i onoga na moru“.³¹⁸

Pri dolasku u Zagreb članovi središnjice *Udruženja* posjetili su zagrebačku katedralu, gdje su položili vijenac na grob Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana i gdje je predstavnik središnjice Radoslav Agatonović održao govor, u kojem je Zrinskog i Frankopana predstavio kao prvoborce „za slobodu celog jugoslovenskog naroda i koji su svojim delom započeli ono što je dovršeno velikim poredama našeg naroda nad svojim neprijateljem i ugnjetačem“.³¹⁹ U ovo vrijeme isprva pravaški kult tragične pogibije Zrinskog i Frankopana već je duže vremena bio prilagođen jugoslavenskoj nacionalno-političkoj ideji i bio dio njezinog imaginarija³²⁰ pa nitko nije reagirao na ideološki iskrivljenu interpretaciju pogibije dvojice hrvatskih velikaša. Zato su oštre reakcije i s hrvatske i sa srpske strane došle pri obilježavanju uspomene na jednog drugog hrvatskog velikana, kojega se nije dalo stisnuti u jugoslavenski kalup.

Naime, na kongres u Zagrebu stigao je i pričuvni časnik, vršitelj dužnosti gradonačelnika Beograda, radikal Miloš Bobić, koji je svoj dolazak iskoristio za susret sa zagrebačkim gradonačelnikom, pristašom Hrvatske federalističke seljačke stranke, Vjekoslavom Heinzelom radi dogovora o budućem zakonu o gradskim općinama.³²¹ Tijekom ovoga usreta njih su dvojica položila vijenac na grobu Ante Starčevića u Šestinama.³²² Na ovaj su čin kao na „oskvrnuće Starčevićevog groba“ u Hrvatskoj reagirali pravaši, kojima je prvenstveno smetalo što je navedeni vijenac bio ukrašen jugoslavenskom trobojnicom.³²³ U Srbiji je puno žučljivije reagirao

³¹⁶ O tomu vidi: F. TUĐMAN, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji*.

³¹⁷ Zašto kralj nije došao u Zagreb?, *Hrvat*, 25. V. 1926., str. 3.

³¹⁸ Velika slava rezervnih oficira i ratnika u Zagrebu, *Novosti*, 24. V. 1926., str. 1-2.

³¹⁹ Naš kongres i osvećenje naše zastave, *Ratnički glasnik*, god. 5, br. 6/7, lipanj/srpanj 1926., str. 175.

³²⁰ O tomu više: Mislav GABELICA, Doprinos Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja“ njegovanju sjećanja na Prvi svjetski rat, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 54, br. 2, 2022., str. 393-394.

³²¹ O problematici zakona o gradskim općinama vidi: Goran HUTINEC, Savez gradova Kraljevine SHS/Jugoslavije (1927 – 1941), *Historijski zbornik*, god. 74, br. 2, 2021., str. 323-356.

³²² Konferencija između predstavnika Beograda i Zagreba, *Novosti*, 24. V. 1926., str. 4.

³²³ Oskvrnuće Starčevićevog groba, *Hrvatsko pravo*, 3. VI. 1926., str. 4.

Balkan, kojemu nije bilo jasno u čijoj se glavi rodila tako nastrana ideja da se prilikom svečanosti pričuvnih časnika, „ispod slavne uniforme boraca sa Suvobora i Kajmakčalana”, polaže vijenac na grob „takva čudovišta”, „gadnog srboždera”, koji „nije priznavao Srbe ni srpsko ime” i kojega se gnušaju i „poštteni Hrvati”.³²⁴

Prema pisanju beogradske *Politike*, Zagreb prvoga dana kongresa „nije (bio) dovoljno okićen zastavama, pa čak ni toliko, koliko je obično okićen kad slavi ma koja župa hrvatskih sokola”.³²⁵ Puno zadovoljnija *Politika* je bila držanjem Zagrepčana idućega dana, pa „iako prvog dana Zagreb nije bio ceo okićen, danas su na svim kućama istaknute narodne i državne trobojke”. Posebno zadovoljna *Politika* je bila držanjem Zagrepčana tijekom mimohoda članova *Udruženja* po zagrebačkim ulicama, održanog nakon posvećenja zastave, kada su Zagrepčani navodno naročito oduševljeno pozdravljali pričuvne časnike u seljačkom odijelu, koje je predvodio narodni zastupnik Aleksa Žujović. On je jahao na konju, a „njegova markantna glava obrasla u dugu belu bradu neobično je imponirala Zagrepčane”. Na njihove bučne ovacije Žujović je „bacao poljupce zagrebačkim damama, koje su se bile poredale po prozorima”.³²⁶ I hrvatski federalistički tisak je pisao da je toga dana zagrebačko građanstvo srdačno pozdravljalo svoje goste, a naročito srdačno da je pozdravljalo „četnike s kojima je za vrijeme rata toliko simpatiziralo”, no ovom je tisku zasmetalo navedeno ponašanje Žujovića prema Zagrepčankama, u kojemu je vjerojatno vidio provokaciju, odraz nepoštovanja i suviše jasno izražen odnos pobjednika prema pobijeđenomu. Prema pisanju toga tiska, organizatori su trebali spriječiti „onu lakrdiju, što ju je učinio poznati Hrvatožder Žujević dobacujući poljupce općinstvu”.³²⁷

Unatoč ovim kontroverzama, čini se da je kongres u Zagrebu sjajno uspio, zbog čega su se zagrebačke svečanosti među članstvom *Udruženja* još dugo vremena, osobito tijekom krize u njemu, spominjale kao stara, dobra vremena *Udruženja*. Poneseni ovim uspjehom u središnjici su netom po završetku kongresa nimalo dalekovidno zaključili da je „bratstvo koje se tako jasno manifestovalo u glavnom gradu bratske Hrvatske, neoboriv dokaz da je u osnovi ceo naš narod za jedinstvo i da su ove svečanosti odblesci boljih i sretnijih dana kojima idemo u susret i koji će nesumnjivo doneti sreću, blagostanje i napredak i Kralju i vojsci i našem celokupnom narodu”.³²⁸

³²⁴ Nečuven skandal u Zagrebu povodom svečanosti rezervnih oficira, *Balkan*, 29. V. 1926., str. 1.

³²⁵ Doček u Zagrebu, *Politika*, 23. V. 1926., str. 5.

³²⁶ Osvećenje zastave rezervnih oficira, *Politika*, 25. V. 1926., str. 6.

³²⁷ Posveta zastave rezervnih oficira, *Hrvat*, 25. V. 1926., str. 1.

³²⁸ Naš kongres i osvećenje naše zastave, *Ratnički glasnik*, god. 5, br. 6/7, lipanj/srpanj 1926., str. 187.

Pododbori Udruženja u Hrvatskoj

Prema istraživanju provedenom u Srbiji, pričuvni časnici jugoslavenske vojske predstavljali su značajan dio elite srpskog građanstva, među kojima je bilo najuglednijih predstavnika gotovo svih profesija, kako onih u državnoj službi tako i slobodnih zvanja, čemu je *Udruženje rezervnih oficira i ratnika* i moglo zahvaliti svoj velik utjecaj u društvu i politici.³²⁹ Slično je bilo i u Hrvatskoj. Zbog obilne građe ovdje ćemo prema redoslijedu osnutka prikazati društvenu strukturu samo nekolicine pododbora u Hrvatskoj, što će dovoljno ilustrirati tvrdnju da su pododbori i ovdje kao i u Srbiji okupljali znatan dio društvene elite, a time da su i u Hrvatskoj imali znatan društveno-politički utjecaj.

Prvi pododbor *Udruženja rezervnih oficira i ratnika* u Hrvatskoj ustrojen je na otoku Hvaru. Ovaj je pododbor djelovao tijekom 1923. godine, kada je vjerojatno i osnovan.³³⁰ Ne zna se tko ga je osnovao, kakav je bio njegov sastav niti išta o njegovu djelovanju. Budući da ovaj pododbor nije obavještavao središnju upravu o svom djelovanju niti je slao svoje delegate na godišnje zbrove *Udruženja*, središnja uprava je u travnju 1925. godine odlučila pozvati njegovu upravu da se izjasni da li još uvijek postoji.³³¹ Nakon toga o ovom pododboru nema više spomena.

U travnju 1924. godine u Splitu je na konstituirajućoj skupštini „redovitih članova” *Udruženja* osnovan splitski pododbor, kojem se na čelu uprave našao državni službenik, „računoispitač mjesne kontrole” Živko Vladić. Uz njega su se u upravi pododbora između ostalih nalazili i građevinski inženjer Marcel Martinis, zamjenik upravitelja Direkcije pošta za Dalmaciju, S. Nikolić te inspektor Ministarstva socijalne politike, Ivo Štrk.³³² Budući da su oni već u ovo vrijeme bili redovni članovi *Udruženja*, vjerojatno su tijekom rata bili pripadnici jugoslavenskih dobrovoljačkih postrojbi. Nakon što su se 1925. godine izvanredni članovi *Udruženja* pretopili u redovne članove, uz ogradu da ne mogu stupiti u središnju upravu, splitski pododbor je održao svoju godišnju skupštinu, na kojoj je predsjednik Vladić pozdravio ovu promjenu istaknuvši da je splitski pododbor „bio prvi, koji je potakao pitanje, da i oficiri bivše austrijske vojske postanu redovnim članovima, što je sada faktično postignuto”. Tom prilikom u upravu splitskog pododbora izabrani su i činovnik u Direkciji pomorskog saobraćaja dr. Marko Lekić, ravnatelj Gospodarske banke dr. Vladimir Smolčić, oružnički časnik Vojislav Rubin te profesori Trgovačke akademije u Splitu, Aleksandar Vukić i Ivo Draganja.³³³ Tijekom 1930-ih na čelu ovog pododbora nalazio se umirovljeni general Dragoljub Todorčević. Uz njega su

³²⁹ ŠARENAC, *Top, vojnik i sećanje*, str. 159.

³³⁰ Rad pododbora Udruženja, *Ratnički glasnik*, god. 3, br. 3, ožujak 1924., str. 69.

³³¹ Protokoli sednice Središnje uprave. Sastanak održan 28. aprila 1925. godine, *Ratnički glasnik*, god. 4, br. 6/7, lipanj/srpanj 1925., str. 198.

³³² Udruženje rezervnih oficira i ratnika, *Novo doba*, 9. IV. 1924., str. 5.

³³³ Iz Udruženja rezervnih oficira i ratnika, *Novo doba*, 2. VII. 1925., str. 4.

u upravi pododbora sudjelovali i građevinski inženjer Dane Matošić,³³⁴ činovnik Primorske financijske direkcije Ljubiša Marković, ravnatelj podružnice osiguravajuće kuće *Croatia* Ivan Kelović te gimnazijski profesor Marin Katunarić.³³⁵

Od navedenih članova splitskog pododbora, Dane Matošić bio je član i jedno vrijeme predsjednik *Rotary Cluba* u Splitu,³³⁶ internacionalne organizacije osnovane početkom 20. stoljeća u SAD-u sa svrhom međusobnog povezivanja bogatijih i uglednijih članova društva,³³⁷ a koja je prema nekim mišljenjima bila paramasonska organizacija pomoću koje se masonski utjecaj širio u one krugove u koje se masoni kao takvi nisu mogli lako probiti.³³⁸ U isto vrijeme Matošić je bio i član splitske masonske lože „Pravda”.³³⁹

Te iste, 1924. godine, osnovani su pododbori i u Vukovaru, Karlovcu, Dubrovniku i Zagrebu.³⁴⁰ Prvi predsjednik vukovarskog pododbora bio je šef okružne financijske uprave, Krsta Otašević, a uz njega su se u upravi ovoga pododbora između ostalih nalazili i odvjetnik Đorđe Ilić te profesor povijesti na vukovarskoj gimnaziji, Židov Otto Diamant.³⁴¹ Tijekom 1930-ih članovi uprave ovog pododbora: tajnik Poljoprivredne komore u Novom Sadu Jovan Rogulić, gimnazijski nadzornik Ivo Depolo, industrijalac Aleksandar Steiner³⁴² te posljednji predsjednik ovog pododbora, tajnik gradskog poglavarstva dr. Dragutin Turk,³⁴³ spominju se kao članovi *Rotary Cluba* u Vukovaru,³⁴⁴ a Aleksandar Steiner bio je i član židovske masonske lože „Zagreb”, sa sjedištem u Zagrebu.³⁴⁵

U prvoj upravi pododbora u Karlovcu bili su trgovac i pristaša Narodne radikalne stranke Ljubo Kuga, pristaša Samostalne demokratske stranke, inženjer Nikola Kabalin,³⁴⁶ karlovački od-

³³⁴ O Matošiću više: Stanko PIPLOVIĆ, Inženjer Dane Matošić, *Kulturna baština*, br. 35, 2009., str. 91-124.

³³⁵ Konstituirajuća sjednica Udruženja rezervnih oficira, *Jadranski dnevnik*, 17. IV. 1935., str. 6.

³³⁶ Dobrotvori Dalmacije, *Rotary magazin – 80 godina u Hrvatskoj*, god. 4, 2009., br. 8/9, str. 35.

³³⁷ Prijateljsko društvo vrijedno povjerenja, *Rotary magazin*, str. 4-9.

³³⁸ Ivan MUŽIĆ, *Masonstvo u Hrvata*, Zagreb, 1989., str. 378.

³³⁹ PIPLOVIĆ, Inženjer Dane Matošić, str. 97.

³⁴⁰ Izvještaj upravnog odbora Udruženja rezervnih oficira i ratnika, *Ratnički glasnik*, god. 4, br. 3, ožujak 1925., str. 70.

³⁴¹ Pododbor u Vukovaru, *Ratnički glasnik*, god. 3, br. 12, prosinac 1924., str. 415. O Ottu Diamantu vidi: Lidija BARIŠIĆ BOGIŠIĆ, Tri biografije – tri popisa – isti ishod. Vukovarsko međuraće kroz tri židovske biografije, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, god. 43, 2011., str. 330-336.

³⁴² Rad naših pododbora, *Ratnički glasnik*, god. 13, br. 4/5, travanj/svibanj 1934., str. 164.

³⁴³ Godišnje skupštine pododbora Udruženja rezervnih oficira i ratnika, *Glasnik rezervnih oficira i ratnika*, god. 18, br. 4, travanj 1939., str. 230.

³⁴⁴ Aktivni u lokalnoj zajednici i međuklupskim aktivnostima, *Rotary magazin – 80 godina u Hrvatskoj*, god. 4, 2009., br. 8/9, str. 36-37.

³⁴⁵ Isto, str. 374.

³⁴⁶ Novo gradsko zastupstvo, *Hrvatska sloboda*, 2. X. 1925., str. 1.

vjetnik, Židov Josip Kramer, ljekarnik i kasnije član *Rotary Cluba* u Karlovcu, Ivan Navratil³⁴⁷ te liječnik Josip Variola.³⁴⁸ Kasnije je u upravu karlovačkog pododbora ušao i odvjetnik Ante Oršanić,³⁴⁹ koji je tijekom 1920-ih bio blizak suradnik karlovačkog načelnika Stjepana Zagorca,³⁵⁰ bivšeg katoličkog svećenika i bivšeg pravaša, koji je nakon rata pristupio reformnom pokretu nižeg katoličkog svećenstva u Hrvatskoj te sudjelovao u osnutku Hrvatske starokatoličke crkve.³⁵¹ U drugoj polovici 1930-ih vodeće pozicije u ovom pododboru zauzimali su dr. Stevan Jakšić i inženjer Antun Draganić,³⁵² koji su u to vrijeme bili članovi karlovačke masonske lože „Ivanjski Krijes”.³⁵³

U vodstvu dubrovačkog pododbora u značajnom su se broju nalazili liječnici. Konstituirajućoj skupštini ovoga pododbora, održanoj u svibnju 1924. godine, predsjedao je dubrovački liječnik, ftizeolog Đuro Orlić.³⁵⁴ Predsjednik ovoga pododbora 1925. godine bio je kotarski liječnik Đorđe Marić,³⁵⁵ a 1929. godine predsjednik je bio općinski liječnik Luko Dražić. Te iste godine predsjednik nadzornog odbora ovoga pododbora bio je ljekarnik, predsjednik organizacije Samostalne demokratske stranke u Dubrovniku, Niko Ježić.³⁵⁶ Od 1930. godine predsjednik ovoga pododbora bio je profesor dubrovačke realne gimnazije, Oskar Marčić.³⁵⁷ Tijekom 1930-ih u ovom pododboru, kao i u čitavom *Udruženju*, trajali su neredi tijekom kojih se pododbor 1933. godine ugasio. Obnovljen je u veljači 1936. godine, kada mu je na čelo došao umirovljeni potpukovnik Jordan Ikić. U to vrijeme u upravi ovoga pododbora nalazili su se i predstavnik društva za preradu drva *Croatia*, Ivan Gustetić te odvjetnik Branko Bubalo,³⁵⁸ koji su bili članovi dubrovačkog ogranka *Rotary Cluba*.³⁵⁹

Prvi predsjednik zagrebačkog pododbora bio je vladin savjetnik dr. Josip Klinčić. Uz njega su se između ostalih nalazili kasniji potpredsjednik ovog pododbora, banski savjetnik Milo-

³⁴⁷ Rosanoff pokal za najbolju posjećenost, *Rotary magazin*, str. 46.

³⁴⁸ Pododbor u Karlovcu, *Ratnički glasnik*, god. 3, br. 12, prosinac 1924., str. 416.

³⁴⁹ Rad naših pododbora, *Ratnički glasnik*, god. 10, br. 8, listopad 1931., str. 378.

³⁵⁰ Karlovački hrvatski glas, *Hrvatska sloboda*, 8. VIII. 1924., str. 3.

³⁵¹ Stjepan MATKOVIĆ, Zlatko MATIJEVIĆ, Političke uspomene Stjepana Zagorca: u vrtlogu hrvatske politike, *Pilar*, god. 14, br. 1-2, 2019., str. 13-14.

³⁵² Pododbori Udruženja. Istorijat, rad, stanje i budućnost, *Ratnički glasnik*, god. 16, br. 5, svibanj 1937.

³⁵³ MUŽIĆ, *Masonstvo u Hrvata*, str. 353.

³⁵⁴ Pododbori Udruženja. Istorijat, rad, stanje i budućnost, *Ratnički glasnik*, god. 16, br. 5, svibanj 1937., str. 359.

³⁵⁵ Novi članovi uprave pododbora u Dubrovniku, *Ratnički glasnik*, god. 4, br. 4, travanj 1925., str. 119.

³⁵⁶ Rad naših pododbora, *Ratnički glasnik*, god. 8, br. 5/6, svibanj/lipanj 1929., str. 301.

³⁵⁷ Nova uprava rezervnih oficira, *Narodna svijest*, 2. IV. 1930., str. 4.

³⁵⁸ Pododbori Udruženja. Istorijat, rad, stanje i budućnost, *Ratnički glasnik*, god. 16, br. 5, svibanj 1937., str. 359.

³⁵⁹ Rad u skladu s najljepšom tradicijom Grada, *Rotary magazin*, 43.

van Zoričić, ljekarnik Ante Jerković, odvjetnik Milan Borković, odvjetnik Danko Anđelinović, državni savjetnik Slavko Šajković, vladin savjetnik Konstantin Ljuština, liječnik Jovo Mrvoš, industrijalac Marko Bauer, bankovni činovnik Nikola Kober, profesor Ferdo Krizmanić, industrijalac Josip Antić, sudac Aleksandar Vragović i odvjetnik Aleksandar (Saša) Štulhofer.³⁶⁰ Nešto kasnije među odbornicima zagrebačkog pododbora našli su se i odvjetnici Vladimir Leustek i Branko Arko, direktor banke Edo Marković te šef zagrebačke policije Josip Vragović.³⁶¹ Vremenom se sastav uprave zagrebačkog pododbora mijenjao, dolazili su novi članovi, a dio starih je mijenjao namještenja. Tako je potpredsjednik Zoričić u veljači 1929. godine imenovan Velikim županom Zagrebačke oblasti,³⁶² a predsjednik Josip Klinčić u travnju 1931. godine premješten je u Beograd na službu pri Ministarstvu unutrašnjih poslova te je ovaj pododbor privremeno vodio Danko Anđelinović.³⁶³

U drugoj polovici 1930-ih umjesto državnih službenika u upravi zagrebačkog pododbora dominirala je zagrebačka poslovna elita pa je redovni zbor ovoga pododbora 1937. godine održan u dvorani Trgovačko-industrijske komore u Zagrebu. U to vrijeme predsjednik ovoga pododbora bio je bivši državni savjetnik Slavko Šajković, koji je u ovo vrijeme bio pravni zastupnik Državne hipotekarne banke. Potpredsjednik je bio javni bilježnik Andrija Gostiša, a tajnik je bio direktor Prve hrvatske štedionice Vlado Andrašević. Odbornici su bili odvjetnik Danko Anđelinović, generalni direktor Prve hrvatske štedionice Branko Pliverić, odvjetnik Jozo Poduje, direktor carinskih javnih skladišta Ivo Ražem, odvjetnik Bogdan Novaković, generalni direktor Gradske štedionice Rudolf Erber, zapovjednik redarstvene straže Boško Pavlović, trgovac Josip Antić, odvjetnik Milan Borković, profesor Ferdo Krizmanić, novinar Rudolf Crnić, industrijalac Marko Bauer, šef iseljeničkog komesarijata Eugen Kvinc, bankovni činovnik Zlatko Stošić i prokurist Petar Broz. U nadzornom odboru su se nalazili gradski službenik Mirko Belošević, šef zagrebačke policije Josip Vragović, direktor Gradske štedionice Milan Hoholač, veletrgovac Vlado Radan, bankovni direktor Nikola Koda, viši bankovni službenik Karlo Fait, trgovac Božidar Barešić, pomorski kapetan Andre Stipanović i inženjer Franjo Kolibaš.³⁶⁴

Od navedenih odbornika zagrebačkog pododbora, članovi zagrebačkog ogranka *Rotary Cluba* bili su: Milovan Zoričić (predsjednik ogranka od 1935. – 1936.), Vladimir Leustek (predsjednik od 1931. – 1932.), Edo Marković (potpredsjednik 1929. – 1930.), Marko Bauer,

³⁶⁰ Novi pododbori, *Ratnički glasnik*, god. 4, br. 5, svibanj 1925., str. 150.

³⁶¹ Godišnji zborovi i nove uprave naših pododbora, *Ratnički glasnik*, god. 5, br. 4, travanj 1926., str. 113.

³⁶² Zapisnik sednice upravnog odbora središnje uprave Udruženja rezervnih oficira i ratnika, *Ratnički glasnik*, god. 8, br. 5/6, svibanj/lipanj 1929., str. 295-296.

³⁶³ Rad središnje uprave, *Ratnički glasnik*, god. 10, br. 5, svibanj 1931., str. 214.

³⁶⁴ Pododbori Udruženja. Istorijat, rad, stanje i budućnost, *Ratnički glasnik*, god. 16, br. 5, svibanj 1937., str. 361-362.

Branko Pliverić i Jozo Poduje (predsjednik 1932. – 1933.).³⁶⁵ Osim toga jugoslavenski dobrovoljac rodom s Visa, Jozo Poduje,³⁶⁶ koji je od 1932. do 1937. godine bio predsjednik zagrebačkog pododbora *Udruženja*, bio je član zagrebačke masonske lože „Maksimilijan Vrhovac”, kojoj su pripadali i Marko Bauer i Ivo Ražem.³⁶⁷ Vladimir Leustek bio je član zagrebačke masonske lože „Ivan grof Drašković”, kojoj su pripadali i Edo Marković te Aleksandar Vragović.³⁶⁸ Branko Pliverić bio je član velike lože „Libertas”,³⁶⁹ Eugen Kvinc (Quinz) član zagrebačke lože „Pravednost”,³⁷⁰ a Aleksandar Štulhofer član zagrebačke lože „Perun”.³⁷¹

Tijekom 1925. godine osnovani su pododbori *Udruženja* na Sušaku, u Osijeku, Bjelovaru, Varaždinu i Koprivnici. Pododbor na Sušaku, na državnoj granici s Italijom, tijekom svog je djelovanja razvio vrlo živu djelatnost. Unutar njega je djelovala ženska sekcija, koja se brinula za uređenje vojnog groblja u Kraljevici i Bakarcu te kosturnice u Rijeci. Inicijativom ovoga pododbora na Sušaku je u studenom 1935. godine otkriven spomenik kralju Aleksandru „Ujedinitelju”, rad kipara Frane Kršinića i Antuna Augustinčića, koji je prikazivao kralja „u admiralskoj uniformi kako za kormilom kroz sve nepogode upravlja smion našim državnim brodom”.³⁷² Nakon toga je u travnju 1938. godine, na inicijativu „veoma agilnog” sušačkog pododbora,³⁷³ na Sušaku otkriven spomenik kralju Petru „Oslobodiocu”, rad Vinka Matkovića, koji je prikazivao kralja Petra oslonjenog na mač, s „pergamentom sa njegovom zavetnom mišlju: Oslobođenje našeg naroda”.³⁷⁴ U ovom razdoblju u upravi sušačkog pododbora između ostalih su se nalazili dugogodišnji načelnik Sušaka i brat bana Savske banovine te ministra pravde u Stojadinovićevoj vladi Viktora Ružića, Gjuro (Jurica) Ružić,³⁷⁵ zapovjednik redar-

³⁶⁵ Sjeme rotarijanstva posijano je u Zagrebu, *Rotary magazin*, br. 13, str. 16-17.

³⁶⁶ Dr. Jozo Poduje, *Ratnički glasnik*, god. 14, br. 5/6, svibanj/lipanj 1935., str. 260.

³⁶⁷ MUŽIĆ, *Masonstvo u Hrvata*, str. 362-363.

³⁶⁸ Isto, str. 364.

³⁶⁹ Isto, str. 371., 376.

³⁷⁰ Isto, str. 367.

³⁷¹ Isto, str. 368.

³⁷² Otkriće spomenika Kralju Ujedinitelju Aleksandru i proslava dobrudžanskog dana na Sušaku, *Dobrovoljački glasnik* (Beograd), god. 8, br. 11/12, studeni/prosinac 1935., str. 248-249. Vidi i: Olga MANOJLOVIĆ PINTAR, *Arheologija sećanja. Spomenici i identiteti u Srbiji 1918 – 1989.*, Beograd, 2014., str. 269.

³⁷³ Otkrivanje spomenika Kralju Petru Oslobodiocu na Sušaku, *Glasnik rezervnih oficira i ratnika*, god. 17, br. 4, travanj 1938., str. 302.

³⁷⁴ Otkriće spomenika Kralju Petru Oslobodiocu na Sušaku, *Glasnik rezervnih oficira i ratnika*, god. 17, br. 5, svibanj 1938., str. 418-419.

³⁷⁵ O Viktoru Ružiću i njegovim rodbinskim vezama s Gjurom (Juricom) Ružićem, vidi: Željko BARTULOVIĆ, Dr. Viktor Ružić (1893. – 1976.) kao sudionik državnopravnih zbivanja, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, god. 39, br. 2, 2018., str. 921-948.

stvene straže Ivan Petrović, trgovci Atilije Benturini i Solomon Mautner, građevinski inspektor Zlatko Prikril,³⁷⁶ odvjetnik Božo Francić i zubar Radovan Švrljuga.³⁷⁷ Od navedenih članova sušačkog pododbora, Gjuro Ružić i Zlatko Prikril bili su članovi sušačkog *Rotary Cluba*, u kojem je istaknutu ulogu imao Gjurin brat Viktor Ružić.³⁷⁸

Na čelu prve uprave pododbora u Osijeku nalazio se veletrgovac Albert Rupp. Uz njega su se između ostalih nalazili odvjetnik i javni bilježnik u Osijeku, književnik Slavko Diklić, koji je bio pristaša Samostalne demokratske stranke,³⁷⁹ liječnik Bela Friedman, odvjetnik Julije Keiser, liječnik Branko Muačević, liječnik Dinko Erman, odvjetnik Stojan Muačević i odvjetnik Milovan Pinterović.³⁸⁰ U drugoj polovici 1930-ih na čelu ovog pododbora nalazio se ravnatelj gradskog električnog tramvaja, Dimitrije Petrović, a uz neke stare članove uz njega su se u upravi nalazili i liječnik August Nevidal, arhitekt Ivan Piri, trgovac Emil Čeliković i trgovac Josip Reicer.³⁸¹ Od navedenih članova osječkog pododbora, članovi osječkog *Rotary Cluba* bili su dr. Julije Keiser i dr. Milovan Pinterović.³⁸² Obojica su bili i članovi osječke masonske lože „Budnost”, čiji je član bio i dr. Branko Muačević.³⁸³

Na čelu prve uprave pododbora u Bjelovaru nalazio se državni odvjetnik Vilim Kosina. Uz njega su se u upravi ovoga pododbora nalazili financijski savjetnik Uroš Šarčević, ljekarnik Mirko Turić, trgovac Eduard Volmut, umirovljeni sudac Hinko Vuković, sudac u Đurđevcu Josip Sivoš, liječnik u Koprivnici Leon Janson, financijski činovnik Vladimir Prukner i učitelj Miloš Borojević.³⁸⁴ U drugoj polovici 1930-ih u upravi ovoga pododbora između ostalih su se nalazili bjelovarski odvjetnici Marijan Laksar, Oskar Švarcer i pristaša komunističkog pokreta Ladislav Kalafatić³⁸⁵ te veterinar Nenad Nožinić.³⁸⁶

³⁷⁶ Rad naših pododbora, *Ratnički glasnik*, god. 11, br. 2, veljača 1932., str. 71.

³⁷⁷ Pododbori Udruženja. Istorijat, rad, stanje i budućnost, *Ratnički glasnik*, god. 16, br. 6, lipanj 1937., str. 438.

³⁷⁸ Najveća je odlika Kluba – sklad i bratstvo, *Rotary magazin*, 21-25.

³⁷⁹ O Dikliću vidi: Zdravko DIZDAR, Osnivanje i djelatnost četničkih udruženja na području grada i kotara Osijek u monarhističkoj Jugoslaviji (1918. – 1941.), *Scrinia Slavonica*, 6, 2006., str. 346.

³⁸⁰ Novi pododbori, *Ratnički glasnik*, god. 4, br. 5, svibanj 1925., str. 147.

³⁸¹ Pododbori Udruženja. Istorijat, rad, stanje i budućnost, *Ratnički glasnik*, god. 16, br. 5, svibanj 1937., str. 373.

³⁸² Osnovan je i drugi Rotary Club u Hrvatskoj, *Rotary magazin*, 18-20.

³⁸³ MUŽIĆ, *Masonstvo u Hrvata*, str. 355-357.

³⁸⁴ Nov pododbor u Belovaru, *Ratnički glasnik*, god. 4, br. 10, listopad 1925., str. 305.

³⁸⁵ Ladislav Kalafatić je 1939. postao urednikom *Glasa Bjelovara*, lista ljevičarske orijentacije u čijem su se uredništvu nalazili bjelovarski komunisti. Željko KARAULA, *Moderna povijest Bjelovara 1871. – 2010. Od razvojačenja Varaždinske krajine do suvremenog Bjelovara*, Tiskara Horvat – Naklada Breza, Bjelovar-Zagreb, 2012., str. 367.

³⁸⁶ Pododbori Udruženja. Istorijat, rad, stanje i budućnost, *Ratnički glasnik*, god. 16, br. 6, lipanj 1937., str. 435.

Prvi predsjednik pododbora u Varaždinu bio je dugogodišnji čelnik varaždinske organizacije Samostalne demokratske stranke, liječnik Stjepan Stanković.³⁸⁷ Uz njega su se između ostalih nalazili i budući varaždinski gradonačelnik Stjepan Novaković (1932. – 1935.), gimnazijski profesor i književni povjesničar Franjo Galinec,³⁸⁸ ljekarnici Bogdan Kovačić i Bogomir Maltarić, sudac Zvonimir Milčetić, još jedan budući varaždinski gradonačelnik, odvjetnik Vlado Milković (1936. – 1938.), činovnik u varaždinskom agrarnom uredu i prijeratni urednik *Naših pravica*, lista Hrvatsko-srpske koalicije u Varaždinu, Vjekoslav Nemeč, gradski vijećnik Mirko Nikec, liječnik Aleksandar Ernest te arhitekt Valentin Morandini.³⁸⁹

U vrijeme kada su započela navedena trvenja središnjice *Udruženja* s ljubljanskim pododborom, izazvana Pribičevićevom okružnicom, zabilježena su previranja i u varaždinskom pododboru. O prirodi ovih previranja ne znamo puno, tek je sredinom 1928. godine u izvješću središnjice zabilježeno da se varaždinski pododbor „u odnosima prema Središnjoj Upravi nije pridržavao reda ni društvenih pravila”, zbog čega je te godine uprava ovoga pododbora razriješana.³⁹⁰ U novoj upravi varaždinskog pododbora, izabranoj 1929. godine, od navedenih starih članova uprave nije bilo Franje Galince, Vlade Milkovića, Zvonimira Milčetića, Bogdana Kovačića i Aleksandra Ernesta,³⁹¹ na temelju čega možemo pretpostaviti da su navedeni članovi ovoga pododbora označeni krivcima za nesuglasice sa središnjicom. Neredi u ovom pododboru su nastavljeni, pa je u izvješću iz 1937. godine navedeno da ovaj pododbor „još uvek vegetira”, čemu je uzrok u „bezobzirnoj svestranoj borbi” unutar pododbora, koja je započela „još pre komesarstva u Središnjoj Upravi”. „Nedolični pamfleti o najcrnjim zlodielima rasturani po Pododboru, doprineli su svojom negativnošću da se svaki interes za rad umanju. Četverogodišnje komesarstvo nije uspjelo da otkloni međusobna optuživanja i klevetanja.” U to je vrijeme predsjednik ovog pododbora bio sada već bivši gradonačelnik Novaković, koji je u to vrijeme bio narodni zastupnik Jugoslavenske nacionalne stranke,³⁹² a uz njega i uz stare članove ovog pododbora: Morandinija i Maltarića, ponovo se našao i Franjo Galinec. Osim njih u upravi ovog pododbora našao se još jedan bivši varaždinski gradonačelnik, Židov Oskar Pulgram (1935. – 1936.), liječnik Ivo Hercezi i ravnatelj Varaždinskog dioničkog društva za električnu rasvjetu, Marijan Leskovar,³⁹³ koji je bio i član *Rotary Cluba* u Varaždinu.³⁹⁴

³⁸⁷ O Stankoviću vidi: Umirovljenje dr. Stjepana Stankovića, *Varaždinske novosti*, 31. V. 1934., str. 2.

³⁸⁸ O Galincu vidi: Drago BIŠČAN, Franjo Galinec 1887. – 1945., *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, br. 10/11, 1998., str. 203-208.

³⁸⁹ Novoizabrani pododbor u Varaždinu, *Ratnički glasnik*, god. 4, br. 10, listopad 1925., str. 206.

³⁹⁰ Godišnji izvještaj za 1927. godinu, *Ratnički glasnik*, god. 7, br. 6/7, lipanj/srpanj 1928., str. 312.

³⁹¹ Rad naših pododbora, *Ratnički glasnik*, god. 8, br. 10, listopad 1929., str. 539.

³⁹² Ana TUK, Gradsko poglavarstvo Varaždin u međuratnom razdoblju (1918. – 1941.), *Arhivski vjesnik*, 64, 2021., str. 192, 196.

³⁹³ Pododbori Udruženja. Istorijat, rad, stanje i budućnost, *Ratnički glasnik*, god. 16, br. 5, svibanj 1937., str. 355-356.

³⁹⁴ Živa rotarijanska aktivnost rotarijanaca u Varaždinu, *Rotary magazin*, 28.

Ne zna se točno kada je osnovan pododbor u Koprivnici, no u prosincu 1925. godine ovaj se pododbor nalazi na popisu pododbora koji nisu poslali godišnji izvještaj središnjici.³⁹⁵ Pretpostavljam da je osnovan nakon osnutka pododbora u Bjelovaru, jer se koprivnički liječnik Leon Janson vjerojatno uključio u rad bjelovarskog pododbora budući da još nije bilo pododbora u Koprivnici. Prvi izvještaj o koprivničkom pododboru datira iz prosinca 1926. godine, no u njemu među odbornicima koprivničkog pododbora nema Jansona. Umjesto njege na čelu ovoga pododbora nalazio se drugi koprivnički liječnik, Mirko Lendvaj, koji je kao pristaša Davidovićeve Demokratske stranke 1927. godine imenovan vladinim povjerenikom za Koprivnicu.³⁹⁶ Uz Lendvaja, u upravi ovog pododbora nalazio se i profesor na koprivničkoj gimnaziji Ivo Klučka, koji je otprilike u ovo vrijeme navodno bio pristaša Hrvatske federalističke seljačke stranke, da bi kao koprivnički gradonačelnik od 1937. do 1939. godine navodno uživao podršku HSS-a.³⁹⁷ Uz njih, u upravi ovog pododbora između ostalih su sudjelovali ljekarnik Đuro Klarner, veterinar Feliks Polak, vlasnik hotela „Car“, Židov Milan Švarc,³⁹⁸ inženjer Dragutin Stručić, koji je bio pristaša Narodne radikalne stranke,³⁹⁹ graditelj Viktor Reš i inženjer Krunoslav Španičić.⁴⁰⁰ Leon Janson javlja se kao član upravnog odbora koprivničkog pododbora *Udruženja* 1929. godine, kada u upravu ovoga pododbora ulazi još jedan liječnik, Židov Julio Scheyer. Uz njih, tu su se našli i ljekarnik Ivo Šemper, carinski činovnik Vladimir Petrović, odvjetnik Stanko Šćerbak, koji je navodno bio pravaš,⁴⁰¹ te veterinar Kamilo Koranić.⁴⁰² Tijekom 1930-ih na čelu uprave koprivničkog pododbora našao se trgovac iz Sokolovca, Čedo Jadžić,⁴⁰³ koji je tijekom 1920-ih bio pristaša Narodne radikalne stranke.⁴⁰⁴

Tijekom 1926. godine osnovani su pododbori u Brodu na Savi i Novoj Gradiški. Karakteristika pododbora u Brodu na Savi bila je što su u njegovoj upravi u značajnom broju sudje-

³⁹⁵ Pažnja našim pododborima, *Ratnički glasnik*, god. 4, br. 12, prosinac 1925., str. 378.

³⁹⁶ Hrvoje PETRIĆ, Prilog poznavanju načina djelovanja Hrvatske seljačke stranke u Koprivnici od 1929. do 1941. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 34, br. 1, 2002., str. 141-142.

³⁹⁷ O Klučki vidi: Mario STIPANČEVIĆ, Ključevi života Ive Klučke. Protuslovlja sudbine učitelja i ratnika, *Podravina*, god. 19, br. 37, 2020., str. 119-144.

³⁹⁸ Ljiljana DOBROVŠAK, Židovi u gospodarstvu Koprivnice i Podravine, *Podravina*, god. 8, 2009., br. 16, str. 108.

³⁹⁹ Mira KOLAR, Grad Koprivnica i njegovi ljudi u vrijeme velike svjetske gospodarske krize, *Podravina*, god. 6, 2007., br. 11, str. 142.

⁴⁰⁰ Nove uprave pododbora, *Ratnički glasnik*, god. 5, br. 12, prosinac 1926., str. 393.

⁴⁰¹ Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Koprivnica od 1935. do 1939. godine: posebni osvrt na gradske i kotarske načelnike, *Podravski zbornik*, god. 39, 2013., str. 60.

⁴⁰² Rad naših pododbora, *Ratnički glasnik*, god. 8, br. 7/8, srpanj/kolovoz 1929., str. 378.

⁴⁰³ Rad naših pododbora, *Ratnički glasnik*, god. 13, br. 3, ožujak 1934., str. 125.

⁴⁰⁴ Što će Koprivnica dobiti od svojih kandidata?, *Izborni paprenjak*, Koprivnica, 27. 11. 1927., str. 2.

lovali pristaše HSS-a. Tako je predsjednik prve uprave brodske pododbora bio odvjetnik i javni bilježnik Filip Markotić, nekoć tajnik brodske organizacije Hrvatske zajednice, a u ovo vrijeme tajnik i budući predsjednik organizacije HSS-a u Brodu te budući narodni zastupnik ove stranke u beogradskoj Skupštini.⁴⁰⁵ Uz njega se u upravi ovog pododbora nalazio i Vatroslav Deanović,⁴⁰⁶ činovnik kojega se 1940. godine spominje kao blagajnika brodske organizacije HSS-a.⁴⁰⁷ Početkom 1930-ih predsjednik ovog pododbora bio je liječnik (zubar) Viliam Vrkljan,⁴⁰⁸ koji je 1940. godine kao blizak Markotićev suradnik bio potpredsjednik brodske organizacije HSS-a, da bi se ubrzo potom kao „desni” HSS-ovac okrenuo protiv Markotića.⁴⁰⁹ Uz njih, istaknuti članovi ovoga pododbora bili su i brodski odvjetnik Branko Stefanović i liječnik Eduard Hrdlička,⁴¹⁰ koji su bili članovi brodske *Rotary Cluba*.⁴¹¹

Dugogodišnji predsjednik pododbora u Novoj Gradiški bio je odvjetnik i narodni zastupnik, izabran u studenom 1931. godine na izbornoj listi generala Petra Živkovića, Đuro Šeatović. Uz njega su u upravi ovoga pododbora između ostalih bili ravnatelj novogradiške gimnazije, Juraj Kušmišević, profesor na toj gimnaziji Đuro Jakobčić, liječnik Makso Benković, veterinar Miloš Sever i odvjetnik Ranko Zec.⁴¹² Nakon Šeatovićeve smrti, 1932. godine, novi predsjednik ovog pododbora postao je odvjetnik Miloš Dović, a uz neke stare članove uprave u novoj su upravi bili i geodet Josip Žagar, gradski senator Matija Bešlić, bankovni činovnik Ivan Ilić, odvjetnik Marsel Štokhamer, sudac Jovan Marić, inženjer Ivan Baretić, šef porezne uprave Ante Brkljajić, vlasnik rudnika Franjo Turković, trgovac Julijo Vaksler te odvjetnik Rudolf Fišer.⁴¹³

Vjerojatno tijekom 1927. godine osnovan je pododbor *Udruženja* u Vinkovcima. Još u srpnju 1925. godine postojala je inicijativa za osnutak ovog pododbora,⁴¹⁴ no djelovanje ovog pododbora prvi puta se spominje tek u godišnjem izvještaju središnjice *Udruženja* za 1927. godinu, gdje je navedeno da ovaj pododbor, koji ima 78 članova, uglavnom uredno poslu-

⁴⁰⁵ O Markotiću vidi: Suzana LEČEK, Brodski odvjetnik Filip Markotić – „desni” haesesovac?, *Scrinia Slavonica*, 6, 2006., str. 402-447.

⁴⁰⁶ Nove uprave pododbora, *Ratnički glasnik*, god. 5, br. 9, rujan 1926., str. 284.

⁴⁰⁷ LEČEK, Brodski odvjetnik Filip Markotić, str. 418, 422.

⁴⁰⁸ Rad naših pododbora, *Ratnički glasnik*, god. 11, br. 4, travanj 1932., str. 170.

⁴⁰⁹ LEČEK, Brodski odvjetnik Filip Markotić, str. 418-420.

⁴¹⁰ Rad naših pododbora, *Ratnički glasnik*, god. 8, br. 7/8, srpanj/kolovoz 1929., str. 377-378.

⁴¹¹ Rotarijanski svjetionik, *Rotary magazin*, 48.

⁴¹² Nove uprave pododbora, *Ratnički glasnik*, god. 5, br. 12, prosinac 1926., str. 393., Rad naših pododbora, *Ratnički glasnik*, god. 8, br. 7/8, srpanj/kolovoz 1929., str. 387.

⁴¹³ Rad naših pododbora, *Ratnički glasnik*, god. 13, br. 4/5, travanj/svibanj 1934., str. 166.

⁴¹⁴ Osnivanje pododbora u Vinkovcima, *Ratnički glasnik*, god. 4, br. 9, rujan 1925., str. 279.

je.⁴¹⁵ Sve do 1931. godine o ovom pododboru više nije bilo spomena, a tada je objavljeno da su te godine „likvidirani odnosi između pojedinih članova Uprave pododбора“, nakon čega je raspuštena stara i izabrana nova uprava. Na čelu nove uprave našao se vinkovački odvjetnik, tijekom 1920-ih godina prvak Narodne radikalne stranke u Vinkovcima, Pajo Šumanovac,⁴¹⁶ koji je od 1929. do 1935. godine bio vinkovački načelnik.⁴¹⁷ Uz njega su vinkovačkim pododborom upravljali između ostalih i ljekarnik Dragutin Richter, odvjetnik Veselin Mitrović i Zlatko Gross,⁴¹⁸ suvlasnik tvornice *Ferolim* za proizvodnju željezne robe,⁴¹⁹ koju je vodio njegov otac Rudolf Gross.⁴²⁰

Nešto kasnije u upravu vinkovačkog pododбора stupio je i odvjetnik te načelnik Vinkovaca (1935. – 1938.) Mišo Marić, koji je odvjetničku karijeru započeo u Šumančevoj pisarnici⁴²¹ te se na izborima održanima 1938. godine zajedno sa Šumancem kandidirao na listi Milana Stojadinovića.⁴²² U isto vrijeme u upravu su između ostalih stupili još jedan, posljednji prijeraatni načelnik Vinkovaca (1940. – 1941.), arhitekt Dragutin Basler, koji je bio blizak HSS-u,⁴²³ zatim profesor na vinkovačkoj gimnaziji Jovan Pjevač, ljekarnik Vladimir Lorek, geodet Ivan Hoge i bankovni činovnik Aleksandar Tropš.⁴²⁴ Od navedenih članova vinkovačkog pododбора, članovi vinkovačkog *Rotary Cluba* bili su Zlatko Gross i Dragutin Basler, koji je od 1939. do 1940. godine bio i njegov predsjednik.⁴²⁵

Do kraja 1920-ih osnovan je još samo pododbor u Križevcima (1929.). Veći broj pododбора u Hrvatskoj osnovan je početkom 1930-ih, u godinama prije krize u *Udruženju*, koja je započela uvođenjem prinudne uprave 1933. godine. Tako su 1930. godine osnovani pododbori u Daruvaru, Crikvenici i Šibeniku. Sljedeće, 1931. godine, osnovani su pododbori u Đakovu, Kneževu (Baranja) i Pakracu. Konačno, 1932. godine osnovan je pododbor u Virovitici. Tije-

⁴¹⁵ Godišnji izvještaj za 1927. godinu, *Ratnički glasnik*, god. 7, br. 6/7, lipanj/srpanj 1928., str. 295.

⁴¹⁶ O Šumanovcu vidi: Ivica MIŠKULIN, Parlamentarni izbori u brodomskom kotaru 1923. godine, *Scrinia Slavonica*, 3, 2003., str. 462.

⁴¹⁷ Vladimir ĆIRIĆ, Nigdar ni tak bilo da ni nekak bilo, *Vinkovački list*, 17. VIII. 2018., str. 11.

⁴¹⁸ Rad naših pododбора, *Ratnički glasnik*, god. 10, br. 4, travanj 1931., str. 173-174.

⁴¹⁹ Posljednji prijeraatni Klub, *Rotary magazin*, 49.

⁴²⁰ Više o tvornici *Ferolim* vidi: Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Tvornica *Ferolim* i njeno radništvo: prilog ekonomsko-socijalnoj povijesti Vinkovaca, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje*, br. 14, 1977., str. 329-356.

⁴²¹ ĆIRIĆ, Nigdar ni tak bilo da ni nekak bilo, str. 11.

⁴²² Predstavnicima na biračkim spiskovima, *Hrvatski branik*, 4. XII. 1938., str. 1.

⁴²³ Zlatko VIRC, Dragutin (Karl) Basler, arhitekt i kulturni djelatnik, *DG Jahrbuch. Godišnjak njemačke zajednice*, god. 20, 2013., str. 281-288.

⁴²⁴ Rad naših pododбора, *Ratnički glasnik*, god. 13, br. 3, ožujak 1934., str. 126.

⁴²⁵ Posljednji prijeraatni Klub, *Rotary magazin*, 49.

kom kriznih godina dio pododbora je privremeno ili stalno prestao postojati, no povremeno su osnivani i novi pododbori. Tako je 1933. godine osnovan pododbor u Podravskoj Slatini, 1934. godine u Čakovcu, 1936. godine u Sisku, 1937. godine u Petrinji, a posljednji od pododbora osnovanih u Hrvatskoj bio je onaj u Borovu, 1938. godine. U tisku se spominju još i pododbori u Novskoj, Slavonskoj Požegi, Velikoj Gorici, Donjoj Stubici i Sinju, no o njima ima malo podataka i ne zna se kada su osnovani.

Kako se iz priloženog vidi, u upravi pododbora u Hrvatskoj sudjelovao je velik broj uglednih predstavnika gotovo svih profesija, kako onih u državnoj službi tako i slobodnih zvanja, među kojima su dominirali odvjetnici i liječnici. Dio njih međusobno je bio povezan i članstvom u masonskim i paramasonskim organizacijama, koje su okupljale ugledne i utjecajne pojedince. Dio ih se nalazio na čelu lokalnih stranačkih organizacija, pri čemu je najveći dio njih bio vezan uz Samostalnu demokratsku stranku i Narodnu radikalnu stranku. U pojedinim mjestima dio članova pododbora bio je vezan i uz Hrvatsku seljačku stranku, što svjedoči da se ta nekoć radikalno oporbena stranka počela prilagođavati jugoslavenskom državnom okviru i puštati korijenje u jugoslavenski sustav. Što se prostorne raspoređenosti ovih pododbora tiče, znakovito je da je njihov vrlo mali udio osnovan na području Dalmacije. Tako je od ukupno 32 pododbora osnovanih u Hrvatskoj, ne računajući pododbore osnovane na dijelu nekadašnje Srijemske županije s kojim je banska Hrvatska 1918. godine ušla u državnu zajednicu sa Srbijom, na prostoru Dalmacije osnovano samo pet pododbora: na Hvaru (koji je ubrzo ugašen) te u Splitu, Dubrovniku, Šibeniku i Sinju. Gotovo podjednak broj pododbora osnovan je na području uže Hrvatske (13) i Slavonije (14).

Zaključak

Udruženje rezervnih oficira i ratnika bilo je snažno centralizirano društvo sa središnjicom u Beogradu i s gustom mrežom pododbora po čitavoj državi. Do kraja njegova postojanja, 1941. godine, samo je na području današnje Hrvatske osnovano 32 pododbora. Središnjica *Udruženja*, gdje se slijevala većina društvenog novca, gotovo samostalno je upravljala čitavim društvom. Većina pododbora *Udruženja*, uključujući i one u Srbiji, tražili su malo veći utjecaj na upravu toga društva i malo manje otjecanja njihova novca u središnjicu, čemu se izašlo ususret 1937. godine tijekom krize u *Udruženju* potaknute neurednim financijskim poslovanjem središnjice.

Osim toga, članovi „prečanskih” pododbora, u kojima se nalazio određeni broj pričuvnih časnika bivše austro-ugarske vojske, kao i novopromaknutih pričuvnih časnika jugoslavenske vojske, željeli su biti ravnopravni članovi *Udruženja*, odnosno doći u priliku da uopće budu birani u središnjicu. Njima pritom nije smetao isključivo srpski karakter ovoga društva, koje

je bilo zasnovano na srpskoj vojnoj tradiciji sa svrhom njegovanja srpske žrtve u Prvom svjetskom ratu. Kada im je 1927. godine omogućen izbor u središnjicu, članovi hrvatskih pododbora na duže su vrijeme bili umireni, dok su se članovi ljubljanskog pododbora odazvali pozivu Svetozara Pribićevića i nastavili sukob sa središnjicom, koji se prelio na ideološko-političko polje. Djelujući unutar društva koje je imalo isključivo srpski karakter i ne odstupajući od svoga jugoslavenskog nacionalno-političkog unitarizma, oni su između ostaloga tražili od Beograda i Srbije da se odreknu hegemonije nad „prečanskim krajevima”. Ovaj sukob rezultirao je isključenjem članova ljubljanskog pododbora iz *Udruženja* 1928. godine.

U ovom je sukobu zagrebački pododbor podržao središnjicu. U to vrijeme ovaj je pododbor, sudjelujući u organiziranju uspjelog kongresa *Udruženja* u Zagrebu, 1926. godine, bio miljenik *Udruženja*. U njegovoj su upravi sudjelovali visoko rangirani državni službenici pa iako je među članovima uprave bilo i simpatizera Svetozara Pribićevića, ovaj se pododbor nije odvažio na sukob sa središnjicom, politički osobito dobro povezanom s kraljevskim Dvorom. Situacija se počela mijenjati u drugoj polovici 1930-ih godina, kada su se u zagrebačkom pododboru pojavile tendencije odcjepljenja od *Udruženja*. To je bilo vrijeme kada je *Udruženje* načeto krizom bespovratno izgubilo ugled; kada se ponovnim uzdizanjem Njemačke počeo ozbiljno tresti svjetski poredak, pri čemu je Jugoslavija kao dijete toga poretka bila dodatno uzdrmana nacionalnim sukobima; te na koncu kada se promijenila i struktura uprave zagrebačkog pododbora, u kojoj više nisu dominirali državni službenici nego zagrebačka poslovna elita kojoj je, kako su ranije pisali pravaši, „novac bio Bog, a trbuh domovina”.

POPIS LITERATURE I IZVORA:

- ANTIĆ, Ljubomir, Hrvatska federalistička seljačka stranka, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 1982., br. 1, str. 136-222.
- BARIŠIĆ BOGIŠIĆ, Lidija, Tri biografije-tri popisa-isti ishod. Vukovarsko međuraće kroz tri židovske biografije, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 2011., str. 313-342.
- BARTULOVIĆ, Željko, Dr. Viktor Ružić (1893. – 1976.) kao sudionik državnopravnih zbivanja, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 2018., br. 2, str. 921-948.
- Balkan*, Beograd, 1926.
- BIŠČAN, Drago, Franjo Galinec 1887. – 1945., *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 1998., str. 203-208.
- CEMIČ, Mojca, *Leposlovje v Slovenskem narodu 1927-1932.*, magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Ljubljani: Ljubljana, 2015., https://slov.si/dipl/cemic_mojca.pdf
- Cicvaričev Beogradski dnevnik*, Beograd, 1926.

- DIZDAR, Zdravko, Osnivanje i djelatnost četničkih udruženja na području grada i kotara Osijek u monarhističkoj Jugoslaviji (1918. – 1941.), *Scrinia Slavonica*, 2006., str. 342-401.
- Dobrovoljački glasnik*, Beograd, 1935.
- DOBROVŠAK, Ljiljana, Židovi u gospodarstvu Koprivnice i Podravine, *Podravina*, 2009., br. 16, str. 98-114.
- GABELICA, Mislav, Doprinos Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja” njegovanju sjećanja na Prvi svjetski rat, *Časopis za suvremenu povijest*, 2022., br. 2, str. 391-420.
- HORVAT, Rudolf, *Hrvatska na mučilištu*, Kulturno-historijsko društvo Hrvatski rodoljub: Zagreb, 1942.
- Hrvat*, Zagreb, 1926.
- Hrvatska sloboda*, Karlovac, 1924., 1925.
- Hrvatski branik*, Vinkovci, 1938.
- Hrvatsko pravo*, Zagreb, 1926.
- HUTINEC, Goran, Savez gradova Kraljevine SHS/Jugoslavije (1927 – 1941), *Historijski zbornik*, 2021., br. 2, str. 323-356.
- Jadranski dnevnik*, Split, 1935.
- JOVANOVIĆ, Vladan, Edo Marković (1885. – 1939.): prilog za biografiju, *Časopis za suvremenu povijest*, 2020., br. 1, str. 131-161.
- KARAULA, Željko, *Moderna povijest Bjelovara 1871. – 2010. Od razvojačenja Varaždinske krajine do suvremenog Bjelovara*, Tiskara Horvat, Naklada Breza, Bjelovar-Zagreb, 2012.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira, Tvornica Ferolim i njeno radništvo: prilog ekonomsko-socijalnoj povijesti Vinkovaca, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje*, 1977., str. 329-356.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira, Grad Koprivnica i njegovi ljudi u vrijeme velike svjetske gospodarske krize, *Podravina*, 2007., br. 11, str. 138-156.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira, Koprivnica od 1935. do 1939. godine: posebni osvrt na gradske i kotarske načelnike, *Podravski zbornik*, 2013., str. 49-69.
- LEČEK, Suzana, Brodski odvjetnik Filip Markotić – „desni” haesesovac?, *Scrinia Slavonica*, 2006., str. 402-447.
- MANOJLOVIĆ PINTAR, Olga, *Arheologija sećanja. Spomenici i identiteti u Srbiji 1918 – 1989.*, Udruženje za društvenu istoriju, Beograd, 2014.
- MARKOVIĆ, Zvezdan, Razvoj vojske v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov in Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, *Vojaška zgodovina*, 2019., br. 2, str. 125-150.
- MATKOVIĆ, Stjepan, MATIJEVIĆ, Zlatko, Političke uspomene Stjepana Zagorca: u vrtlogu hrvatske politike, *Pilar*, 2019., br. 1-2, str. 9-73.
- MATKOVIĆ, Hrvoje, *Svetozar Pribičević i Samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature*, Sveučilište u Zagrebu-Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, 1972.
- MIŠKULIN, Ivica, Parlamentarni izbori u Brodskom kotaru 1923. godine, *Scrinia Slavonica*, 2003., str. 452-470.

- MUŽIĆ, Ivan, *Masonstvo u Hrvata (masoni i Jugoslavija)*, Matica hrvatska, Zagreb, 1989.
- Narodna svijest*, Dubrovnik, 1930.
- Narodno jedinstvo*, Varaždin, 1926.
- Novo doba*, Split, 1924., 1925.
- Novosti*, Zagreb, 1926., 1928.
- NJUMEN, Džon Pol, *Jugoslavija u senci rata. Ratni veterani i stvaranje nove države*, Službeni glasnik, Beograd, 2018.
- PEDERIN, Ivan, Hrvatski velikosrbi – Danko Angjelinović, *Croatica et Slavica Iadertina*, 2006., br. 2, str. 297-325.
- PEROVŠEK, Jurij, „Extra Jugoslaviam non est vita!” Politični in idejni oris Alberta Kramerja (1882 – 1943), *Studia Historica Slovenica*, 2013., br. 2-3, str. 353-430.
- PETRIĆ, Hrvoje, Prilog poznavanju načina djelovanja Hrvatske seljačke stranke u Koprivnici od 1929. do 1941. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, 2002., br. 1, str. 141-157.
- PIPLOVIĆ, Stanko, Inženjer Dane Matošić, *Kulturna baština*, 2009., str. 91-124.
- Politika*, Beograd, 1926.
- Ratnički glasnik/Glasnik rezervnih oficira i ratnika*, Beograd, 1922. – 1941.
- Riječ*, Zagreb, 1928.
- Rotary magazin – 80 godina u Hrvatskoj*, 2009., br. 8/9.
- Slovenski narod*, Ljubljana, 1928.
- STIPANČEVIĆ, Mario, Ključevi života Ive Klucke. Protuslovlja sudbine učitelja i ratnika, *Podravina*, 2020., br. 37, str. 119-144.
- ŠARENAC, Danilo, Udruženje rezervnih oficira i ratnika, *Istorija 20. veka*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2011., br. 1, str. 27-38.
- ŠARENAC, Danilo, *Top, vojnik i sećanje. Prvi svetski rat i Srbija 1914. – 2009.*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2014.
- TUK, Ana, Gradsko poglavarstvo Varaždin u međuratnom razdoblju (1918. – 1941.), *Arhivski vjesnik*, 2021., str. 177-217.
- TUĐMAN, Franjo, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji 1918.-1941. Knjiga prva: 1918. – 1928.*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993.
- Varaždinske novosti*, Varaždin, 1934.
- Vinkovački list*, Vinkovci, 2018.
- VIRC, Zlatko, Dragutin (Karl) Basler, arhitekt i kulturni djelatnik, *DG Jahrbuch. Godišnjak njemačke zajednice*, 2013., str. 281-288.

SUMMARY

SUBCOMMITTEES OF THE ASSOCIATION OF RESERVE OFFICERS AND WARRIORS IN CROATIA

Abstract: In this article, based on the available literature and press, the author analyzed the activities of the Croatian subcommittees of the *Association of Reserve Officers and Warriors*, one of the most politically and socially influential military-veteran associations in the Kingdom of SHS/Yugoslavia. At the same time, he emphasized the conflicts of these subcommittees with the headquarters of the *Association*, observing them in the context of internal political relations in the Yugoslav state, as well as the foreign political situation in the Yugoslav environment in the interwar period. He concluded that these conflicts were primarily influenced by the strong centralization of this society and the inequality between the members from the so-called „Prečanski” regions and those from Serbia. Towards the end of the existence of this society, in the wake of the breakup of the Yugoslav state, conflicts broke out due to the loss of faith of members of the Croatian subcommittees in the meaning of the existence of the Yugoslav state.

Key words: Association of Reserve Officers and Warriors, subcommittees, conflicts